

MAGYAR KULTÚRALIS HATÁSOK CSEHORSZÁGBAN.

1790—1848.

A monarchia két legjelentősebb nem-német népe, a cseh és a magyar, történeti fejlődésének összehasonlítása nemcsak párhuzamos jelenségekre hívja fel a figyelmet, hanem a két nép egymásra való hatásának kutatására is elvezet. Nemcsak a közös uralkodó volt az összekötő kapocs, hanem elsősorban a közös jó- vagy balsors, a közös elnyomással szemben feltámadt közös ellenállás, a nyugalom évei alatt felébredt közös problémák s a közös szellemi felfrissülés nyomán fellépő közös kulturális szükségletek. Mindketten érzik idegenségüket, kultúrátlanságukat, elmaradt voltukat a Nyugattal: mindenekelőtt Németországgal, a német kultúrával s az ezt képviselő Ausztriával szemben. Viszont elhasználatlanabbnak, frissebbnek is érzik magukat, a jövő erőit érzik magukban forrni. Míg azonban Magyarország csak önmagára támaszkodhatott, addig Csehország megtalálta és megkereste a maga szövetségeseit a monarchia határain belül és túl. Nagyon hasonló a német kultúra szerepe a két országban. Végül mindkettőben küzdenek ellene; nálunk egyre erősödő francia hatást, a Morván túl orosz s általában szláv kultúrbefolyást szegeznek vele szembe. Hasonlóak a két ország nemzetiségi viszonyai, de míg Magyarországon a magyar hovatovább az uralkodó faj szerepét kezdi játszani, Csehországban a cseh az elnyomott az uralkodó s egyben kisebbségi nemzettel, a némettel szemben. Lényegesen más már a két ország társadalmi felépítése s más ütemben halad az egyes társadalmi osztályok nemzeti tudatosodása. S épen ezek az ellentétek okozzák, hogy a cseh és magyar fejlődés nem marad párhuzamos; ezért maradnak vissza a csehek, ezért érkeznek a negyvennyolcas fordulóponthoz egy fokkal fejletlenebbül, készületlenebbül s ezzel az elmaradásukkal szembekerülnek a magyarsággal, odaállnak a közös elnyomó, a közös ellenség: a bécsi centralizmus és abszolutizmus oldalára.

A magyar nemzeti érzés elsősorban a nemességnél tudatosodott, a nemesség lett az alkotmányos küzdelmek harcosa, a nemzeti- és szabadságeszmék hordozója. A cseh nemesség — itt elsősorban a főnemességet kell érteni — nem volt cseh nemzeti érzésű, nem lehetett a nemzet vezetője, mint a magyar. A cseh felújulás megindítói és betetőzői majdnem mind a polgári, vagy paraszt-osztályból származnak. Épen ezért hiányzik belőlük — tekintsünk most el a legnagyobbaktól, egy Palackytól, egy Havličektől — a magyar nemesség erős történelmi és alkotmányos érzése. Gondolkodásuk főtárgya a nép és a nyelv. Programjuk szűkebbkörű s kisebb teret ölel fel, mint a magyar. Ebből szinte önként következik, hogy az előbbrehaladt magyar fejlődés példaképen állhatott a csehek előtt. Meg kell állapítanunk, hogy élt-e a két népben a sorsközösség tudata, tudták-e, érezték-e, hogy a magyarság ugyanolyan elnyomás alatt, ugyanazokért az eszmékért küzd mint ők?

Ha a két ország szellemi fejlődésének legfontosabb állomásait párhuzamba állítjuk, önkéntelenül is felmerül a kérdés, hogy vajjon nem hathatott-e a magyar példájával, vagy talán közelebbi, közvetlen összeköttetéseken keresztül is a csehre? Alig alapítják meg 1791-ben a pesti egyetemen a magyar nyelv tanszékét, egy évre rá a cseh rendek hasonló kéréssel fordulnak az uralkodóhoz. A cseh Nemzeti Múzeum (1817) épen olyan arisztokratikus alapítvány, mint a magyar (1802). A Magyar Tudományos Akadémia megalapítását (1825) nyomon követi a cseh Múzeum (1828) és a cseh tudományos társaság (1828) átszervezése, valamint a cseh Matice alapítása (1831). A cseh tudományos társaság szellemében, nyelvében eredetileg német és érdeklődése inkább természettudományos. A nyelvművelés a magyar Akadémia nagy újsága a Dunavölgyében s ez kihatott a szláv nyelvművelő társaságok alapítására is. Más jelenségekben — nyelvújítási mozgalom (Tövisek és Virágok: 1811 — Jungmann: Ztracený ráj 1811), tudományos folyóiratok (Tudományos Gyűjtemény 1817 — Krok 1821), almanachok (Aurora 1822 — Novoročenka 1823) — nehezen tudunk a magyar példa serkentő hatására rámutatni, itt inkább az egyszerre elért kultúrális fok, az egyszerre beköszöntő szükséglet váltotta ki egymástól függetlenül a megfelelő megmozdulásokat. A magyar nyelvnek az iskolákba való bevezetése, később törvényes és hivatalos nyelvvé emelése hasonló, bár jelentékenyen tompított követeléseket ébreszt a cseh kultúrpolitikusokban is. A magyar Nemzeti Színház megnyitása (1837) óta az élénk magyar színpadi élet évtizedeken keresztül sarkalja a cseh népet önálló cseh színház építésére (1881). A magyar rendek bámulatos küzdelme a század negyvenes éveiben felkeltette a cseh

politikusok figyelmét is; Havliček szinte Kossuth-attitűdben lesz újságíró és népevezér. A magyar únió-törekvések is párhuzamosak a Csehország, Morvaország és Szilézia szorosabb összekapcsolását célzó próbálkozásokkal. Végül a negyvennyolcas események sem maradtak serkentő, forradalmasító hatás nélkül a Morván túl: a kremsieri államsínyt Prágában „éljen Kossuth” felkiáltással fogadta a nép, bár, mint mondtuk, ez a forradalom odaát korán jött, a talaj még nem volt készen. Így a forradalmi szellemű Havliček — a csehek és szlávok pillanatnyi gyöngeségére, a magyar, német és orosz veszélyre gondolva — nem a forradalom, nem a szabadság, hanem Ausztria, a Habsburg-ház, s — bár foederalizmust várva és sejtve, — a gyűlölt abszolutizmus és centralizmus mellé állt s ezzel a lépésével a Duna-völgyének új alapokra fektetése hosszú időkre elodázódott.

Ennek a tanulmánynak célja felvázolni a magyar fejlődés ösztönöző hatását a cseh újjászületésre a jőzefinizmus korától 1848-ig. Hogy a magyarországi kezdeményezések hatottak a cseh fejlődésre, eddig sem volt ismeretlen, az egyes korok és intézmények történetírói nem mulasztották el megjegyezni a magyar ösztönzések jelentőségét. (Denis, Hanuš, Heidler, Kaloušek) Igyekeztük az elszórt adatokat egységbefoglalni, kiegészíteni s amennyire lehetségesnek mutatkozott, a magyar hatások szakadatlan sorára 1790-től 1848-ig rámutatni. Nem az adatgyűjtés teljességére, hanem a rendelkezésünkre álló, s nagyrészt már ismert, ha nem is közismert, adatok elrendezésére és értékelésére vetettük a fősúlyt s így igyekeztük a két párhuzamos fejlődés egymásrahatásának történetét megrajzolni, valamint a további adatgyűjtés feladatait kijelölni. Végül — nem utolsósorban — megkíséreltük kiemelni, ahol csak lehetett, a multszázadbéli cseh-magyar tudományos és irodalmi együttműködést.

Mindenekelőtt ismerni kell az utakat és módokat, melyeken keresztül a cseh közvélemény tudomást vesz Magyarországról és az újjáébredő magyar kultúráról. Tudni kell, hogyan ismerik meg a magyar tudományos és irodalmi eseményeket, politikai kezdeményezéseket. A magyar szellem e szétsugárzásának története még nincs megírva. A magyarság arcának alakulása külföldön, elsősorban Németországban, külön monográfia tárgya lenne. Fejtegetéseink itt tehát teljesen vázlatosak s inkább csak néhány kirívóan jellemző adatra támaszkodnak. Tudva, hogy mennyire átjárta a német kultúra és német nyelvtudás egész Csehországot, elsősorban a németiségben kell keresnünk azt a közvetítőt, amely a cseheket a magyarsággal megismertette. A Dobrovskýak és a Sternbergerek, de még a Palackýak és a Jungmannok nemzedéke is német, sőt osztrák-német szemüvegen keresztül

látja a magyarokat. Magyarországról való tudásuk alapjai azok a közkezen forgó munkák, amelyeket magyarországi németek írtak hazájukról, így elsősorban Schwartner sokat idézett, sokat olvasott és sokat dicsért munkája (*Statistik des Königreichs Ungarn, Ofen 1811*). Minden magyarországi kérdésben ő a legmegbízhatóbb forrás. A magyar történelmet Fessler munkáiból, Hormayr *Taschenbuchjából* s Mednyánszky írásaiból ismerik. Eljutnak csehországi kölcsönkönyvtárakba magyar költők német fordításai is¹ s bizonyára olvassák Toldy *Handbuchját*.² Az egész korszak politikai eseményeire első, majdnem egyetlen s legfontosabb forrásuk az *Augsburger Allgemeine Zeitung*. Annyira ismerik és olvassák, hogy Havlicšek lapjában csak olyan külföldi híreket szándékozik hozni, amelyek nincsenek meg az *Augsburger Allgemeineben*.³ Palacký politikai tudását már pozsonyi éveitől kezdve innen szerzi. A francia és angol nyelven hazánkról megjelent munkák kisebb jelentőségűek a csehországi közvélemény kialakítása szempontjából.⁴

A német műveltségnek ez a közvetítő s idegen műveltségek között kiegyenlítő szerepe a Dunavölgyében az egész felújulás korán keresztül eleven. A magyarországi németiség műveltjei hivatást éreztek arra, hogy hazájukat, Magyarországot, a külföld előtt szóban és írásban képviseljék. De ugyanígy gondolkodott a németiség Prágától Bukarestig. Havlicšek és Palacký társaságát épen úgy németek egészítik ki, mint Kisfaludy Károlyét. Havlicšekék is érzik, hogy egy nagy német lap nélkül nem tudnak eredményt elérni.⁵ A kitűnően szerkesztett magyarországi német lapok nemcsak a német kultúra utolsó kirakóállomásai, feladatuk nemcsak a német kultúra terjesztése, hanem egyúttal a magyar műveltség első felvevői is és kifelé a magyar nemzeti érzés hordozói. A német kultúrintézményeknek — kölcsönkönyvtár, színház,

¹ Kisfaludy Sándor: *Tatikájának fordítása* (Wien 1820.) egy példánya Gottlieb Haase Söhne prágai német kölcsönkönyvtára kötésében és könyvtári számával (7744) az Orsz. Széchényi-Könyvtárban. Jelzete: P. o. hung. 951va.

² Kisfaludy Sándor *Himfy' Szerelmei* pontos címét Čelakovský — ha csak az eredeti magyar kiadás nem került a kezébe, vagy magyarokkal nem állott összeköttetésben — csak Toldy *Handbuchjából* vehette. V. ö. *Časopis Českého Musea* (ČČM) 1831. 3. l.

³ Havlicšek: *Politické spisy*, vyd. Tobolka (= Polit. sp.) I. 218. l.

⁴ Beudant művét (*Voyage minérologique...*) említi Palacký: ČČM 1929. IV. 11. l. Bowring anthológiáját (*The Poetry of the Magyars*) ismeri Čelakovský: *Sbírka pramenův ku poznání literárního života v Čechách...* (= Sb. pramenův) Skupina II. sv. 14. 158. l.

⁵ Adolf Maria Pinkas levele Havlicšekhez, 1849. szept. 6. *Korrespondence*, vyd. Ladislav Quis (= *Korrespondence*), 526. l.

újság, — hasonló műveltség-kicserélő szerepük van egész Középeurópában Prágától Bukarestig s Zágrábtól Lembergig. Ezek a német tűzhelyek egyúttal a nyelvileg elszigetelt népek leadó és felvevő szervei. Magyar irodalmi hírek a pesti német újságokon, a Spiegelen, vagy a Pesther Tageblatton keresztül, majd a prágai német újságokon, az Ost und Westen át jutnak a cseh folyóiratokba, a Česká Včelába s a Květybe. S ugyanígy visszafelé. Ami nemzeti nyelven folyik, ami nemzeti nyelven jelenik meg, az Középeurópa közvéleményében ismeretlen marad mindaddig, míg a német lapok felszínre nem vetik s el nem indítják középeurópai útjukra, amely nem mindig követi a földrajzi adottságokat, a legegyszerűbb és legsímább utat. Német lapok nélkül, közvetítő német műveltség, egyszóval: német kisebbség nélkül Középeurópa népei még teljesebb magukbazartságban éltek volna.⁶ A német lapok e szerepét jellemzően illusztrálja az Utolsó Orbita c. novella körül keletkezett plágiumvád története. Ezt a magyar-cseh-szerb tárgyú novellát a cseh Erazim Vocel 1828-ban, Magyarországon írta. Vocel akkoriban a Pallavicinieknél nevelő volt. Azidőtájt nem volt cseh irodalmi folyóirat s így Vocel nem tudta novelláját közölni. 1832-ben végre beküldte a bécsi Jugendfreundba. Ezt a német változatot olvasta egy magyar író, Pintér Endre. Vocel neve számára teljesen ismeretlen és semmitmondó volt, de a tárgy annál inkább érdekelte: Hunyadi harca a szerbekkel s elfogatása a rigómezei csata után. Pintér lefordította a novellát és saját neve alatt kiadta az 1837-iki Aurorában. Véletlenül a cseh eredeti is ebben az évben jelent meg a Květyben. A plágiumot senki sem vette észre mindaddig, amíg 1844-ben a zágrábi német Lunában a novella egy újabb német fordítása napvilágot nem látott. A Pesti Hirlap csak a Lunát olvasta és elhamarkodottan plágiummal vádolja a Lunát és Vocelt. A Luna felel — ebből a feleletből vesznek tudomást az esetről a cseh lapok s így világosodik meg a plágium háttére. Ez a szövevényes, szinte vígjátéki bonyadalmakra emlékeztető irodalmi lopás mindennél jobban mutatja a németségnek s a német folyóiratoknak jelentőségét a középeurópai s különösképen a magyar-cseh kulturális érintkezések terén.⁷

A német mellett meg kell vizsgálnunk a tót közvetítő szerepét is. A tót közvetítés nem kevésbé fontos ugyan, mint a német, de mégse

⁶ A német dráma és a német regény gyakran veszi tárgyát a monarchia népeinek s elsősorban a csehnek és a magyarnak történetéből s fílymódon ébren tartja az érdeklődést a közös multt iránt. Erről s a németség középeurópai szerepéről: Victor Bauer: Zentraleuropa, Brünn—Leipzig, 1936. 125. l.

⁷ Az esetről igen bőven beszámol a Česká Včela (= ČVčela) 1844. 408. l.

olyan friss és élénk. A magyarországi németiség lelkileg és térbelileg benne él a magyarság testében: az érintkezési felület a két nép és két kultúra között sokkal nagyobb, mint az inkább egy tömbben, zártabbban együtt élő tótság és a magyarság között. Csupán a pesti nagy irodalmi központban találkozhatott magyar és tót kultúra, itt, ahol a gazdag magyar kultúrintézmények mellett Kollár szerényebb háza s Doležálek tót vendéglője volt az északi-szláv törekvések centruma, szláv utazók találkozóhelye s lelkes Kollár-imádók Mekkája. Az érintkezés azonban itt sem volt olyan áldásos, mint ugyanitt a magyar és szerb, vagy a magyar és román irodalomé. Kollárnak a magyarsággal szemben tanúsított elutasító magatartása a nyomában induló egész tót és cseh nemzedéknek sajátja lett. Északon a magyar-tót érintkezés inkább csak a nyelvhatárra — tehát néhány vármegyére szorítkozott. — Lelkileg a németiség nem áll ellentétben a magyarsággal. Lenau a magyar földből a magyar tájból, temperamentumból nőtt ki s csak nyelvileg német (ez Beck Károly véleménye!) — de az ugyancsak magyarországi születésű, Pesten élő Kollárt senkinek sem jut eszébe a magyarsággal valamiféle lelki kapcsolatba hozni. A németiség írói a polgárság köréből kerülnek ki s ez a polgárság maga, mint osztály útban van az elmagyarosodás felé. Évszázados hagyományok fűzik már a magyar földhöz. Ellenben a tótság literátorai a legszegényebb, a legelnyomottabb osztályokból kerülnek ki: már ezért sem érezhettek sok közösséget a társadalmilag is felettük álló s emellett még nyelvileg is idegen magyar nemesi irodalmisággal. Látni fogjuk, hogy Palackýt, aki egyenlőként élt ebben a nemesi osztályban, sokkal jobban áthatották a magyar eszmék, mint a társadalmilag elszigetelt Kollárt. Az irodalmilag kevésbé termékeny tót nemesség előbb a magyarság utánzója, majd magyarón lesz. Prága felé a tótok elsősorban nemzeti sérelmeiket tárják fel. A magyar kultúra közvetítését taktikai szempontból is kerülik. A magyart inkább mint műveletlen, pusztai népet igyekeznek bemutatni. A magyarok tót-ellenes viselkedésének jellemzésére és bizonyítására annyiszor idézet „tót nem ember“ közmondás mellett Kollár epigrammája, a sikságot szerető magyarról a kor legkedveltebb szállóigéje.⁸ Amit a magyarokról nyujtanak, az inkább karrikatúra. Pedig a tótok nyelvismeretükkel és helyi ismereteikkel szinte hivatottaknak látszanak az élénk és pártatlan közvetítésre. De ne felejtsük el azt sem, hogy valójában az összeköttetés csehek és tótok között is elég laza,

⁸ „Poustě Maďar libuje, jsou milejší Tatry Slovákům Tak vyvolil dobře, ten země, tento mebe.“ Rozličnost chuti. Spisy Jana Kollára, V Praze 1868, I. 422. l.

gyakran német közvetítéssel jön létre.⁹ Így az érintkezés üteme is majdnem olyan lassú közöttük, mint a magyarok és csehek között. A tótok magyar nyelvismeretének fejlődésére érdekesen vetnek világot a tótok számára készült nyelvtanok, nyelvkönyvek és szótárak. Megjelenésük nyomon követi a magyar nyelv terjesztésének és védelmének országgyűlési határozatait. Az első Szaller György németül és magyarul is megjelent munkája: *Uherská grammatika jazykem slovenským sepsána*, Pozsonyban jelent meg, 1794-ben, tehát az 1790–91-es országgyűlés visszhangjaképen.¹⁰ Az első tekintetbe vehető szótár a Bernolák-féle 1825–27-ből.¹¹ A második, immár „praktikus” magyar nyelvtan 1855-ben jelenik meg.¹² Az elég hosszú szünet utal az alkotmányos élet pangására, de arra is, hogy ebben az időszakban a magyar kultúra beáramlása a Felvidékre gyengébb és hatástalanabb lehetett, mint előtte — tehát a kilencvenes években — vagy utána — a negyvenes években. Karel Bobok és Martin Ďugal nyelvtanát már több kiadást elérő, mondhatnánk népszerű művek követik sűrű egymásutánban. 1837-re esik Jan Očkovský *Prakticki Uher-jének* első kiadása, 1838-ra Melcer „*praktická mluvnice*”-je, 1839-re Očkovský német-magyar-tót beszélgetései, 1840-re a *Prakticki Uher* második kiadása, 1842-re Ludvík Medzihradský iskolakönyve: *Maďarská grammatika pro začáteční slovenskou školskou mládež*. 1846-ban Ludvík Turčany német olvasó és gyakorlókönyvét dolgozza át Josef Procházka, 1847-ben pedig a *Prakticki Uher* eléri a harmadik kiadást, végül 1848-ban megjelenik Jancsovics István *Uj magyar-szláv és szláv-magyar szótára egy tót nyelvtannal*.¹³ Majdnem minden évre esik tehát egy új könyv, vagy

⁹ A Hronkát például bécsi könyvkereskedők közvetítik Prágába: *Květy Česká (= Květy) 1837. 383. l.* — Kollár népballada-felfedezéséről a *Česká Včela* a budai német újságon keresztül értesül: *ČVčela 1834. 126–127. l.*

¹⁰ Szaller, Jiří: *Uherská grammatika jazykem slovenským sepsána*. V Prešpurku 1794.

¹¹ Antonín Bernolák: *Slovár slovenski česko-latinsko-německo-uherski*, Budae. 1825–27, Typ. typogr. reg. univ.

¹² *Praktycká Uherská gramatyka... skrze Karla L. Boboka a skrze Martina Dugalú*. V Trnavě 1835, Wachter.

¹³ Očkovský, Jan: *Prakticki Uher, aneb slovák, kteri všeobecné a k každodenně potrebe služné slova obsahuje*. V Trnavě 1837, 1840, 1847, Wachter, — Melcer, Ludvík: *Maďarská praktická mluvnice pro Slováky*. V Pešti 1838, Trattner, — Očkovský, Johann: *Deutsch-Slowakisch-Ungarische Gespräche*. Tyrnau 1839, — Medzihradský, Ludvík: *Maďarská grammatika pro začáteční slovenskou školskou mládež*. V Bánské Bystřici 1842, Machold, — Turčany, Ludvík: *Školka řeči uherské. Kniha k čítání a cvičení. Dle německého pro slováky vypravována od Jos. Procházky*. V Kyseku 1846, Reichard, — Jancsovics István: *Uj magyar-szláv és szláv-magyar szótár*, Szarvas 1848, A. M. Tud. Akadémia kiadása.

legalább egy újabb kiadás. Ebből persze nem következtethetünk a magyar kultúra iránti spontán érdeklődésre. Ezek a művek inkább a praktikus élet segédeszközei szeretnének lenni, a gyakorlati szükségletből fakadnak. Sokszor csak fordítások, vagy átdolgozások.

Csehek és tótok között az újságok és folyóiratok tartják fenn a legélénkebb kapcsolatot. Az utazások ritkák. Moric Fialka 1839-ben Felsőmagyarországon tett utazása sokáig hullámvászonban tartja a cseh közvéleményt. Valaki meg is jegyzi a Květyben, hogy csudálatos, hogy ez a vidék milyen ritkán fordította magára a cseh utazók figyelmét.¹⁴ Ha a folyóiratok előfizetőinek névsorát tanulmányozzuk, ott is feltűnik, hogy Csehországhoz, sőt a nemzeti életben sokkal kisebb szerepet játszott Morvaországhoz és Sziléziához viszonyítva milyen kevés előfizető akad Magyarországon. Ezek is majdnem mind ismert nevek: ők egyúttal a felsőmagyarországi tudósítók. A legnagyobb tekintélye van közöttük természetesen Kollárnak, azután Fejérpataky-nak és Csaplovicsnak — ez utóbbinak főleg elvi nemzetiségi kérdésekben. Mellettük említsük még Bohuslav Nosákot, aki Pestről ad gyakran színes, érdekes és szempontjainkból is figyelemreméltó tudósításokat, Miloslav Hurbant, Samuel Bohuslav Hroboňt, Drahotint, Karel Kuzmányt, Antonin Doležáleket stb. Újságjaikba általában apróságokat adnak: beszámoló egy jólsikerült tót színielőadásról, méltatlankodás egy újabb magyar „túlkapás” miatt, ujjongás egy tót zenész vagy festő feltűnésén stb. Magyar tárgyú hírek alig akadnak anyagukban. Egyedül Bohuslav Nosák vállalkozik a pesti magyar élet ábrázolására is.

Joggal kereshetnénk a magyar hatás nyomait a tót könyvtermésben. A magyar nyelvből készült fordítások egy vármegye igen kis köréhez szólnak csupán s igen ritkán hatnak át a Kárpátokon. Orvosi, jogi, gazdasági, hitbuzgalmi műveket fordítanak és mindenféle kuriózumot.¹⁵ Szépirodalmat keveset. Vidéki papok fordígtatták a magyar irodalomban divatos drámákat és regényeket: ebből nyomtatásban

¹⁴ Květy 1840. 61. l.

¹⁵ Kövy, Alexander: Kratická summa práv Uherských „. do slovenštiny přeložil Bohuslav Tablíc. Ve Vacově 1801, — Tolnay, Alexander: Umění hojení lichvy... do slovenčiny z nařízení zemské stolice Turčanské přeložena skrze Martina Paa. V Bánské Bystrici 1808, Jan Stefany, — Toldy Józsefnek Nemes Magyar hazához tudósítás a méhek rajzásáról c. műve megjelent 1789-ben tótl is. V. ö. Fr. Doucha: Knihopisný slovník, 1865, 267. l. — Egry, Anton: Pomologia. V Trnavě, é. n. (a magyar kiadás: 1852) Spanraff, — Vypsání života a neřesti, které J. Sv. Pius VII. v smutném zajeti francouzském podstoupil a trpělivě snášel. Z uherského od W. h. n. 1815. — Karel Kuzmány a Květyben közöl a Társalkodóból egy állati magnetikus álmot- esetet s a beteg álmában írt magyar verseit is lefordítja. Květy, 1839. 63—64, 71—72. ll.

csak a Kartigám fordítása jelent meg.¹⁶ Fontosabbak azok az átültetések, amelyek tót írók tollából a központi, cseh lapokban jelentek meg, mint például Samuel Rožnay Kisfaludy Sándor-fordítása vagy Josef Procházka novella-fordítása egy elbeszélés-gyűjteményben.¹⁷ Rendszeres, vagy épen tervszerű fordítói tevékenységről nem lehet még szó. A gazdasági, orvosi, jogi és egyházi iratok fordításában épúgy a gyakorlati szükséglet kielégítését kell látnunk, mint a nyelvkönyvek elszaporodásában. A szépirodalom kiválogatásában sem az érték, hanem a kuriozitás szempontjai vezettek.

Van azonban kérdésünk szempontjából egy más jelentősége is a tótoknak. Azzal, hogy úgy-ahogy ébren tudták tartani a csehek figyelmét problémáik s az állítólagos magyar elnyomás iránt, felkeltették érdeklődésüket a magyarságnak nemcsak a kisebbségekkel, hanem a központi kormánnyal szemben követett módszere iránt is.

A közvetlen érintkezések magyarok és csehek között elég ritkák. Bécsben, a birodalmi fővárosban, vagy Pozsonyban természetesen meg voltak a találkozás lehetőségei. Mégis, az összeköttetések élénkebbek voltak a XVIII. század végén meg a XIX. század első évtizedében, mint később. Szép számmal akadtak Csehországban átutazó magyarok, de már kevesebb a Magyarországon utazó csehek száma. Ezek az érintkezések a szomszédság és a közös politikai összetartozás természetes következményei. Nem élénkebbek és nem sűrűbbek, mint bármely más két hasonló helyzetű európai ország között abban az időben. Jelentkezésükben nem láthatunk semmi meglepőt, vagy jellegzeteset.

Josef Hanuš nagy munkájában (Národní Museum a naše obrození) rámutatott az arisztokrácia nagy szerepére a cseh felújulás előkészítésében. A cseh újjászületést meg kellett előznie a frissebb nyugati kulturális áramlatok behatolásának, a művészet és a tudomány iránti érdeklődésnek s főleg a történettudomány új alapokra fekteté-

¹⁶ Andrzej Kucharski leveléből: „Tu (v Trnavě) sem nalezl kněze Plachtoviče... majčího v rukopisu několik romanů a divadelních kousků, přeložených z německého neb maďarského.“ ČČM 1828. II. 127. l. — Samuel Černanský lefordítja a magyar irodalomban oly ismert Svédí grófnét (K. F. Gellert regénye): Příběh švedské hraběnky. Kéziratban maradt. Lehetséges, hogy magyarból fordított. V. ö. Jungmann: Historie literatury české, 1849², 445. l. — Pri dobytí Budinského zámku... Kartigám... které v uherském jazyku Ignac Mésároš, v slovenském pak Michal Semiam vydal. V Prešpurku 1790. Löwe.

¹⁷ Rožnay Kisfaludy-fordításait említi: Jaroslav Vlček: Dejiny literatury slovenskej 1923², 44. l. A fordításokat nem tudtam megkapni. — Královský vézeň, historický obraz, z maďarského od Jos. Procházky. Bibliotheka zábavného čtení VI. V Praze 1837, 69—83. ll. Ez Br. Mednyánszky Alajos, A fogoly herceg c. novellájának (megjelent az 1833-iki Aurorában, 91—98. ll.) fordítása.

sének. A modernebb világnézeti és tudományos áramlatok a cseh főnemességnél találtak befogadásra, a cseh főnemesség volt nemcsak az újra meginduló tudományos kutatás ösztönzője, hanem a nemzeti érzés főntartója is. A nemzeti érzés egyrészt a cseh föld és kincsei, meg a cseh történelem iránti érdeklődésben, másrészt a cseh nyelvnek bizonyos hivatalos, ünnepies alkalmakkor való használatában nyilvánult. II. József uralkodása utolsó éveiben megerősítette ezt a nemzeti érzést az abszolutizmussal és a germanizációval szemben fellépő visszahatás, amelyre ismét a magyar nemesség hasonló mozgalma lehetett jelentékeny hatással.¹⁸ A nemzeti öltözet és nemzeti nyelv érdekében Magyarországon meginduló mozgalom hasonló megmozdulásokat váltott ki a tótok között s innen eljutott a híre a prágai újságokba is.¹⁹ II. József halála után ennek a nyomás alatt megerősödött nacionalizmusnak első ízben volt alkalma hatalmát és erejét megmutatnia. „In Prag hatte der Druck, welchen Kaiser Joseph den Ständen empfinden liess, einen Nationalismus erweckt, der lange geschlummert hatte. K. Joseph, der alles centralisieren wollte, suchte auch die tschechische Zunge zu unterdrücken; dieses Palladium der Nationalität läßt sich aber kein Volk rauben. Unverabredet hörte man in den Vorsälen bei Hofe alle, die der Muttersprache mächtig waren, böhmisch sprechen“ — írja Kaspar Sternberg, a múzeumalapító erről a korról.²⁰ Az 1790/91-iki országgyűlés egyik legjelentősebb eredménye volt a magyar nyelvi tanszék felállítása a pesti egyetemen. A következő években valószínűleg a magyar kívánság sikerén felbuzdulva, a cseh rendek is elérik, hogy a prágai egyetemen a cseh nyelvnek tanszékét állítsanak fel. Biztos adatunk arra, hogy valóban a magyar tanszék felállítása ösztönözte a cseheket hasonló lépésre, nincs, de egy magyar utazó, aki 1794-ben jár Prágában, tanúsítja, hogy a csehek ennek tudatában vannak: „A Tsehek magok meg vallják — írja — hogy őket a 'Magyarok' példája gerjesztette fel anyai nyelveknek gyarapítására s az azt tanító professzoroknak bé hozására.“²¹

¹⁸ „Za Josefa II. a zejména za posledních let jeho vlády opposice ta roste s vývojem absolutismu a germanisace a tuším i vlivem podobných snah šlechty uherské.“ Hanuš: Národní Museum a naše obrození, Praha 1920—1923, I. 154. l.

¹⁹ „Jakož nyní v Uherském národu najednou láska k starému kroji obživla, tak také i láska mezi našimi Slováky k domácímu jazyku rozmnožila se na ten způsob, že není času v letopisech k nalezení, aby kdy Slovenský Národ tak horlivě své řeči byl se ujimal jako nyní.“ Pražské Postovní Noviny Krameriusa 1790. febr. 27.

²⁰ Autobiographie Kašpara Sternberka, vyd. Palacký 38. l.

²¹ Magyar Hirmondó 1794 24. sz. (424. l.). V. ö. Hanuš, i. m. I 154. l.

A cseh és magyar nemesség általában jól megértette egymást. Természetes, hogy Bécsben magyar és cseh urak között baráti összeköttetések szövődhettek. Ez a barátságos érdeklődés kiterjedt ennek az osztálynak szélesebb értelemben vett házanépére, a tudós Hofmeisterekre s a főúri házzal már lazább kapcsolatban álló tudósokra is. Így kerülhetett az egész főúri támogatásra és kezdeményezésre meginduló cseh tudomány érintkezésbe nemcsak a magyar arisztokráciával, hanem az akkori magyar tudományos élettel is. Mivel ekkor még a nemzeti nyelv nem szigetelte el annyira a cseh és magyar tudományt, az együttműködés ezen a téren is könnyebben létrejött. Ne felejtjük el azonban azt sem, hogy ekkor még a politikai ellentétek sem választják el egymástól a két népet. Palacký vallomása szerint a magyarosításra — tehát arra a mozgalomra, mely ellentéteket lett volna képes állítani a két nép viszonyában — először Schwartner hívja fel a külföldi közvélemény figyelmét.²² A politikai ellentéteknek nagyobb jelentősége csak a húszas évektől s főleg Kollár fellépésétől kezdve van. A XIX. század első két évtizedében ezzel a választófallal a két nép között még nem kell számolnunk. Még megvilágításra vár Széchényi Ferencnek és Dobrovskýnak szerepe a cseh és magyar tudományos érintkezés terén. Széchényi meglátogatta Dobrovskýt Prágában²³ és érintkezésben állott az erdélyi születésű Born Ignáccal, a cseh felújulás egyik legérdemesebb előkészítőjével.²⁴ Dobrovský foglalkozik a magyar nyelvrokonság kérdésével²⁵ hiszen északi útján volt alkalma megfigyeléseket tenni, szívesen fogadja az őt meglátogató magyar tudósokat, Gyarmathy Sámuel ajánlja barátjának, Zlobitzkynek s kéri, ismertesse őt meg a bécsi nyelvészekkel.²⁶ Durich kéri egy alkalommal Dobrovskýt (ez még 1787-ben történt!), hogy legyen segítségére Horányi Eleknek: „Is te humanissime salutatum cupitet rogatum, si quid notitiarum habes de Hungaris vel Provincialibus in Bohemia commorantibus, quo laudatae Memoriae augeri possint, velis benigne communicare“.²⁷ A cseh tudományos világ ílymódon szakadatlan, élénk összeköttetésben állott a magyarral. A magyar tudományos

²² Palacký: *Ze Slovanských Uher*, ČČM. 1828. III. 137—139. 1

²³ Naplója a Széchényi-levéltárban, Országos Levéltár.

²⁴ Levele Born Ignáchoz, ugyanott.

²⁵ „Hungarorum originem mihi detexisse videor, examinando dialectos linguae finnicae, praecipue permensium, qui se Komi appellant“. Levele Durichnak, *Petropoli* 9. Oct. 1792. *Sb. pramenův* II. 2. 262. 1. és Bécsi Magyar Hirmondó 1794. 33. sz. (598—599. 1.) V. ö. Orbán Gábor: *A Magyar Nyelv*, Prága 1955. 29. 1.

²⁶ Levele Zlobitzkynek: 22. Oct. 1798. *Sb. pramenův* II. 8. 143. 1.

²⁷ Levele Dobrovskýnak: *Viennae* 28. Maji 1787. U. o. II. 2. 62—63. II.

munkák ismeretesek Prágában is s a cseh tudósok bennünket érdeklő megállapításai eljutnak a magyar közvéleményhez.²⁸

Széchenyi Ferenc legnagyobb alkotása, a Magyar Nemzeti Múzeum is élénk érdeklődést kelthetett a cseh főúri és főúri-tudományos körökben s így egyik ösztönzője lett a cseh Múzeum alapításának.²⁹ Joachim Sternberg — akinek érdekes magyarországi útleírásával még foglalkozni fogunk — már 1807-ben meglátogatja Széchenyi gyűjteményét, 1808 febr. 28-án kelt levelében Ribay beszámol róla Dobrovský-nak. A morva Nemzeti Múzeum alapítólevelében így emlékeznek meg a pesti Múzeumról: „Es ist wohl Niemanden das erste und größte Beispiel dieser Art unbekannt, jenes des ungarischen Reichs-Oberstkammerers Grafen Franz Szechenyi, Gründers des Nationalmuseums in Pest, gewisz eines der ersten Instituts dieser Art im gesammten Europa.“ (1816. febr. 27.) Megemlékezik a Magyar Nemzeti Múzeumról Kolovrat rendelete is, mellyel a cseh Múzeumot életre hívta. (1818).³⁰ A két intézmény látszatra merőben különböző természetű. Széchenyi gyűjteményéből elsősorban a könyvtár volt az, mely leghatározottabban megadta az egész alapítvány jellegét. A Széchenyi-gyűjtemény anyagát tekintve nemzetibb volt, mint Sternbergé. Sternberg könyvtára is elsősorban természettudományi szakkönyvtár s csak másodsorban tartalmaz bohemicákat. A cseh könyvek e különös megbecsülésében talán szabad Széchenyi könyvtárának közvetlen hatását látnunk. Tudjuk, hogy Sternberg a gráci Johanneumot választotta mintául, a Johanneum alapítása adott neki közvetlen lökést — mennyi része volt e gondolat megizmosodásában a pesti Múzeumnak ma már meg nem állapítható. — A cseh Múzeum alapítása után azonnal igyekezett felvenni az összeköttetést a pestivel. Fr. X. Berger, a prágai Múzeum részéről, levéllel fordul Múzeumunkhoz. Erre a levélre Miller rendkívül barátságosan és előzékenyen válaszol és följánlja a Múzeum duplumaiból a cseheket érdeklő anyagot a prágai Múzeumnak. Millernek ez a

²⁸ Dobrovský tud Széchenyi könyvtárának katalogusáról: levele Durichnak, Pragae 15 Julii, 1799. U. o. II. 2. 444. l., Engelről: levele Durichnak, Pragae 30. Aug. 1795. U. o. 288. l.

²⁹ Ezt Hanuš is készségesen elismeri: „Z této známosti dalo by se usuzovati, že oba ústavy, české museum Kinského s zvláště Národní museum peštské, působili hlouběji na vznik a celou organizáci musea Šternberkova. Ale v pramenech posud známých nenacházime potvrzení toho. Nelze ovšem pochybovati o tom, že krásný čin hr. Kinského a Borna i hr. Széchenyiho svým dílem přispěl ke vzniku nebo aspoň k posílení myšlenky Šternberkovi; ale vlivu jiných tu asi nebylo.“ i. m. II. 31. l.

³⁰ Az adatokat összegyűjtötte Hanuš i. m. II. 30—31. II.

szándéka — nem tudni mi okból — nem valósult meg s ezután az összeköttetés is megszakadt a két intézmény között. A későbbi tudományos kapcsolatok igen gyérek: A magyarok inkább csak magyarul publikálnak, ami a csehek számára hozzáférhetetlen. Egyedül Jan-
kovich Miklós küldte meg Sternbergnek két munkáját.³¹

A kölcsönös megbecsülés szelleméről legjobban a korabeli útleírásokból alkothatunk magunknak fogalmat. Magyar részről legérdekesebb talán Sándor István prágai útinaplója, melyhez ajánlatos elolvasni Berzeviczy Pál latin költeményét a prágai könyvtárhoz;³² cseh részről méltó felelet ezekre Joachim Sternberg grófnak, Sternberg Gáspár testvérenek, útirajza Magyarországról. Sternberg 1807-ben utazta be a felvidéki bányavárosokat. Bár elsősorban a bányaművelés érdekli, nem megy el érzéketlenül a magyar tájak szépsége mellett sem és kiváló figyelmet fordít mindenütt az iskolákra s más kulturális intézményekre. Útjában mindenütt a legnagyobb elismeréssel emlékezik meg a tudományok iránt annyira fogékony magyar népről. Hazatérőben még tíz napot töltött Pesten s itt alkalma volt a magyar tudományosság s a magyar nemzeti szellem központjaival, az Egyetemmel, az Egyetemi Könyvtárral és legfőképpen a Nemzeti Múzeummal megismerkednie. Részt vesz az országgyűlés ülésein is — így elég kerek és összefüggő képet nyert a magyarságról. Pesten megismerkedik Millerrel, Széchényi könyvtárosával, Batthyány gróffal, Széchényi vejével, Schwartnerrel, Schediusszal a valószínűleg még másokkal is a magyar arisztokrácia s tudományos élet köréből. Nagyon érdekes már az is, amit Pestről és Budáról, mint városról ír: „da diese Stadt in ihren Raum das einschlieszt, was nicht nur für diesen Augenblick sie zu einer der interessantesten Städte macht, sondern für die Zukunft auch noch ein groszes Vorwerk abgibt, welches selbst einen Strahl hervorleuchten lässt, dasz bey günstigen Umständen, wozu vielleicht eben der Saame schon keimt, diese Stadt im mehr als einer Rücksicht eine der wichtigsten werden wird.“³³ Dícsérő, magasztaló kifejezések kíséretében emlékezik meg a Nemzeti Múzeumról: „Wahrlich Groszes und eben so seltenes Institut“-nak nevezi, a gyűjtemények a legjobb rendben vannak felállítva, s különösen a kéziratgyűjtemény gazdag: „Die Zahl der Manuscripte dürfte nicht leicht irgend wo vollständiger

³¹ Adatok Hanušnál, i. m. II. 240—241. ll.

³² V. ö.: Sárkány Oszkár: Magyarok Prágában, Apollo 1936. V. köt. 237—256. ll.

³³ Joachim Graf von Sternberg: Reise nach den ungarischen Bergstädten Schemnitz, Neusohl, Schmölnitz, dem Karpatengebirg und Pesth im Jahre 1807. Wien 1808, 92—93. ll.

angetroffen werden...“ Innen az Egyetemi Könyvtárba megy: „Diese Bibliothek, welche mit der ältern Litaratur anfängt, reicht mit den vorzüglichsten Werken bis an den gegenwärtigen Zeitpunkt.“³⁴ A legnagyobb lelkesedéssel és csudálattal azonban a magyar alkotmányról ír: az országgyűlés „einen Eindruck von Würde und Erhabenheit machen musz.“ Sok hasonlóság van az angol és a magyar alkotmányosság között. „Man hört bündige und gründliche Redner: man sieht Würde und hohes Ansehen bey den Magnaten; tiefes Vertrauen der Nation in die Klugheit und Anhänglichkeit ihrer Stände für Constitution und ihren König.“ „Diese edle Nation wuzte, bey der gröszten Anhänglichkeit an ihren König, sich bis auf den heutigen Tag in der Verfassung ihrer Vorältern zu erhalten, und hatte das Glück, den Folgen mancher Constitutions-Veränderungen anderer Staaten ruhig zugesehen zu haben...“³⁵ A konvencionális és felületes dícséreték mögött is meg kell éreznünk Magyarországnak kultúrájának és alkotmányának irigykedve csudáló elismerését. Sternberg nem fedezi fel sem a magyar kultúrát, sem a magyar alkotmányosságot — láthatólag hagyományos attitűdben rója le előtte az elismerés adóját. A magyar kultúrának és alkotmányosságnak megbecsülését ez az osztály átszármaztatja Palackýn keresztül az új vezetőgenerációra is. Így lett a magyar alkotmányosság és a magyar tudományosság két olyan dolog, amelyre a józan fejek Csehországban mindig megbecsüléssel és utánzási vágygal tekintettek fel.

Alig két évre rá, hogy a cseh főnemesség egyik legtisztéletreméltóbb alakja, Joachim Sternberg annyi csudálattal és magas elismeréssel írt a magyar iskolákról, egy morvaországi iskolamester, Jiří Palacký is a trencsényi gimnáziumba küldi fiát, Františeket. Három év múlva, 1812-ben František Palacký a gyenge trencsényi iskolából a nagy hírű pozsonyiba kerül. Nem akarunk a két esemény — Sternberg tanulmányútja és Palacký iskolába-küldése — között semmiféle szorosabb összefüggést keresni. Feltételezhetjük azonban, hogy a fiát magyar iskolába küldő hodslavicei tanítót ugyanazok a megfontolások vezették erre, mint Sternberget a magyar iskolákat és tudományos intézeteket magasztaló sorok megírására. Élt Jiří Palackýban is az meggyőződés, hogy a magyar iskolák kitűnőek, tudta azt is, hogy a magyar polgárok meg tudják becsülni, hogy milyen előnyöket élvez-

³⁴ U. o. 95—97. ll.

³⁵ U. o. 102—105. ll.

nek országukban.³⁶ Fia előmenetelével, a konviktusi rendszerrel s mindennel általában annyira meg volt elégedve, hogy másik fiát is magyarországi iskolákba, előbb a soproniba, majd a pozsonyiba, küldi. Természetesen lehetett annak még más oka is, hogy fiait magyarországi iskolába küldte: mint hű protestáns, protestáns iskolát keresett számukra, másrészt féltette őket a túlságos német befolyástól s ezért adta őket latin iskolába. Akár mi is indította Jirí Palackýt arra, hogy fiait magyarországi iskolába küldje, ez a lépése döntő fontosságúvá vált František fia szellemi fejlődése szempontjából: életének legfogékonyabb korát, ifjúságát magyar és német környezetben töltötte, egyéniségének kialakulását Magyarországon s magyar kulturális ösztönzések hatása alatt érte el. Mintegy belenevelődött a pozsonyi németnyelvű, német humanista kultúrájú, arisztokratikus világnézetű hungarizmusba. Megismeri Magyarországot, a magyarokat, a magyar kultúrát. Ismeretei alaposabbak, mint Sternbergéi, így megengedheti magának a magyar társadalmi és kulturális viszonyok kritikáját is, egészen véve azonban — mint látni fogjuk — szemlélete nem sokban különbözik az előzőekben megismert arisztokratikus magyarság-szemlélettől.

Palacký közel tizenegy évet töltött Magyarországon, főleg Pozsonyban, de megfordul Trencsén, Nyitra, Komárom, Bars megyékben is, sőt egyízben Hevesbe is eljut. Környezete nagyrészt magyar és német. 1800-ban írja Kollárnak, hogy pusztán magyar és német társaságban élven, nem hall tót szót, legfeljebb a parasztoktól, az utcán.³⁷ Már a kollegiumban megismerkedhetett az ország legkülönbözőbb tájairól felkerült ifjakkal, köztük főleg sok dunántúlival is, ismerőseinek nagy része azonban a környező megyék — Pozsony, Nyitra, Komárom, Bars — nemességéből került ki. Bizalmasabb társasága egy körhöz tartozik, mégis ez a kör annyiféle embert egyesített, hogy még sem nyújtott a magyar nemességről egyoldalú képet. Szellemi fejlődésére is ez a társaság, Zerdahelyiné Baloghy Anna és Géczyné köre hatott elhatározóan.

Ez a pozsonyi társaság a jénai szellemű német műveltségéből táplálkozott. Ezen a tejen nőttek föl Palacký barátai is, Benedikti, Kollár, Šafařík — mindhárman jénai diákok. Ez a humanista műveltség, mint Kollár vagy Šafařík esetében, csak erősítette szláv nemzeti

³⁶ „mohu uherští obyvatelé povážiti, jakých oni předností ve své vlasti požívají.“ Sb. pramenův II. 5. l. l.

³⁷ „V prostředí pouhých Magyarů a Němců nelze mi ani doslechnouti hlabolů libé Slovančiny, kromě u sedláků na ulicy.“ U. o. II. 5. 51. l.

érzését: Nina is Herdert adja neki ajándékba. Ez az idősebb nemzedék még a Sternbergék és Széchényi Ferencek kortársa: a nemzeti és nyelvi ellentétek még gyengék. Itt valóban a más nyelvének és nemzetiségének megbecsülésében nőhetett fel. A kollegiumban még négy nyelven írják és szavalják az üdvözlő verseket, az öreg rokon kedvéért tótul beszélnek s Nina szívesen megtanulja Palacký cseh költeményét. A Zerdahelyi-féle társaság másként is hatott szellemi fejlődésére: angol, francia könyveket kap kölcsön,³⁸ dolgozhat a vidéki könyvtárakban, ahol elsősorban a magyar történetírók kerülnek a kezébe.³⁹

A fiatalokban egy új nemzedéket ismert meg, azt a generációt, amely majd vele együtt vezető szerepet fog vinni a nemzet életében. A szinte kizárólag németül, vagy latinul beszélő apák fiai a szabadságért és a nemzetiségért lángolnak és magyarul tanulnak. Palacký ezt a változást örömmel és rokonszenvvel látja, sőt lelkesítő példának tekinti. Ezek a fiatal magyarok egyrészt nevelőtársai, — másrészt fiatal nemesek, pártfogóinak rokonságából és ismeretségi köréből. 1820 januárjában szemlét tart barátai során. Van közöttök egy lelkes magyar is, Ghyczy Miklós, Ghyczy Pálnak, a nyitrai alispánnak fia. Ebben az időben Pesten van patvarián s amint Palacký jellemzi, „a haza s jog iránt dícséretes lelkesedéssel eltelt ifjú“,⁴⁰ aki „mérhetetlenül lelkesedik a hazáért, a szabadságért és emberiségért“.⁴¹ A pesti környezetben teljesen előtérbe kerül a haza, a nemzeti nyelv, „Meine Beschäftigungen haben keinen anderen Endzweck, als daß ich mich in der vaterländischen Sprache übe“⁴² — írja Pestről. A hevesebb, tüzeesebb Ghyczy éleszthette fel a nyugodtabb Palacký lelkében újra meg újra a tüzet, míg Palacký Ghyczyre fékezően, mérséklően hatott: „halten Sie Ihr patriotisches Herz verschlossener“ — írja Palacký 1820 januárjában.⁴³ Barátságuk alapja ugyanaz a lelkesedés, ugyanaz a felbuzdulás, csak épen rajongásuk tárgya más: „Ich hoffe mit Zuversicht — írja Ghyczy — daß unsere Freundschaft, die sich auf gleiche Meinungen, Wünsche und Hoffnungen gründet, werde nur

³⁸ U. o. II. 4. 49. l.

³⁹ Igy 1823. jan. 2-án a kislalui könyvtárban egész nap Fesslert olvassa: U. o. II. 4. 79. l.

⁴⁰ „Mladík plný horlivosti chvalitebné pro právo a pro vlast.“ U. o. II. 4. 61. l.

⁴¹ „Horlivý nad míru pro vlast, pro svobodu a pro člověčenstvo...“ U. o. II. 4. 71. l.

⁴² Ghyczy levele, Pest, 1820. febr. végén, u. o. II. 5. 47. l.

⁴³ U. o. II. 16. 41. l.

mit unseren Leben aufhören.“⁴⁴ A huszonnégyes Palacký fontosnak tartotta mindazt, amit pesti barátja írt — levelének főgondolatait naplójába is feljegyzi s fontosnak, vallomásszerűnek érzi azt is, amit ő ír Ghyczynek: ebből is napló lesz. Őszinte részvéttel és megbecsüléssel nézi barátja küzdelmét s úgy érzi, hogy sokat ígér hazájának, az emberiségnek s ígérését be is fogja váltani. Őszinte megbecsülés fűzi Kovacsóczy Mihályhoz is, aki beavatja őt irodalmi terveibe s általában nagyon szívélyes tisztelettel viseltetik iránta. Beszámol Palackýnak irodalmi terveiről, elbeszélgetnek a magyar nyelv és irodalom ügyéről, a cenzuráról, tehát népük művelődésének közös akadályairól is.⁴⁵ Nagyon fontos szerepet tölt be életében nevelőtársa, Virozsil Antal. Prágai eredetű családból származik, de már nem érzi magát csehnek, nem Prága és nem Bécs, hanem Pest felé tekint. Barátságuk később levelezésben folytatódik s Virozsil lesz Palacký legfontosabb informátora magyar kérdésekben. Rajta keresztül tartja fenn az összeköttetést Prágába költözése után Magyarországgal.⁴⁶ Bécsben, majd Prágában is alkalma volt magyar ismeretségi körét még inkább kiegészítenie.⁴⁷

Megismerhette a magyar parasztot is, bár idők folyamán teljesen átvette környezetének arisztokratikus gondolkodásmódját és elvesztette minden érdeklődését a népi iránt. Mégis, utazás közben, vidéki nemesi kúriákon, vagy mikor a Tisza mellett a napkeltét nézte, meg kellett látnia a magyar jobbágyot is, hallania kellett beszédét, énekét. Sőt olykor-olykor a közelebbi érintkezést sem kerülhette el. Bars és Nyitra kevertlakosságú vidékein, a nyelvhatáron, alkalma lehetett a magyar és a tót paraszt összehasonlítására. Egyszer Ghyczy Miklóssal, télen, hóban Csúzról Komáromba és vissza szánkáznak. A magyar parasztok háromszor is eltévednek a mély hóban, rosszkedvűek, mordak — a tótok minden baj nélkül vezetik a szánt s nem fogynak ki a jókedvből.⁴⁸ Az összehasonlítás tehát a tót paraszt javára dőlt el. Még egy későbbi megjegyzésből is következtethetünk arra, hogy a magyar parasztot tényleg megfigyelte. A Radhostban említi, hogy a magyarok egy különös virtuózitással tűnnek ki, a káromkodással.⁴⁹

⁴⁴ U. o. II. 5. 46. l.

⁴⁵ U. o. II. 4. 51. l.

⁴⁶ J. Borovička: Palacký a Virozsil: Bratislava. 1928, 362—389. ll.

⁴⁷ Palacký pozsonyi életéről részletes képet nyújt naplója és levelezése a Sb. pramenův II. 4. 5. és 16. kötetében. (Névmutató!)

⁴⁸ Sb. pramenův. II. 4. 81—82. ll.

⁴⁹ „Mezi národy europejskými, které já znám, vynikají nad jiné zvláštní virtuositou: Maďarí ve klení..“ Radhost III. 302. l.

Hogy ezt a megfigyelést nem Ghyczy nádorhelyettes vagy az Apponyi grófok, vagy a pozsonyi széplelkek, hanem a parasztság körében tette, nagyon valószínű,

Palacký tudott magyarul. 1834-ben az Akadémiához intézett levelében ugyan szabadkodik, hogy csak a magyar nyelv alapismereivel van tisztában — ez azonban csak szerénykedés.⁵⁰ Mikor 1812-ben Pozsonyba kerül, Stanislaides professzor még egyszer ismételteti vele a syntaxist, mert nem tud jól magyarul fogalmazni.⁵¹ Tehát a nyelv „alapelemeit” már ekkor ismerhette, sőt ismernie kellett, hiszen az érvényben lévő törvények már minden magyarországi középiskolai tanulótól megkívánták a magyar nyelv valamelyes ismeretét. Sokat azonban pozsonyi syntaxis-éve alatt sem tanulhatott. Csak 1819-ben kezd komolyabban foglalkozni a magyar nyelvvel, tehát abban az időben, mikor Czúzyékhoz került nevelőnek, abban az időben, mikor Zerdahely Nina befolyása alatt állott. Talán e két család hatásának lehet tulajdonítani a magyar nyelv iránt ébredő érdeklődését. Először a Ráday grófok nevelőjétől, bizonyos Papptól tanult,⁵² majd augusztusban nap-nap mellett jár Scheffer kapitányhoz magyar leckéket venni. Fennmaradt egy több mint féllapnyi dolgozata, amelyet érdemesnek tartott arra is, hogy naplójában megörökítsen. Mutatóba álljon itt egy-két mondat: „A mostani szomorúságomnak oka, Második Ferdinánd Császárnak példája. Ezen természetéből jó fejedelem egészen elpusztította hazámat, sok ezer jó embert öletetet és elkergette az atyai jószágaiból és drága nemzetemet úgy annyira erőtlennítette, hogy a máj napig nem emelkedhetett.”⁵³ A kis gyakorlat szórendje bonyolult és helyenkint nem is magyaros, akadnak benne helyesírási hibák (talán későbbi leírási vagy sajtóhibák is!), nyelvtani botlások, nehézkességek, de dicsérnünk kell szókincsét és stílusának magyarosságát, plaszticitását, erejét, gyakran valóban találó kifejezéseit („egy egész lapot bemázolhat, tanult fecsegő”), 1820 elején, szemlét tartva nyelvtudása s az elmúlt évben szerzett ismeretei felett, már beszámol magának a magyar nyelv megtanulásáról: „a magyar nyelvet pedig egy kicsit otthon, egy kicsit némely ismerősöm nevelőjénél és Scheffer kapitány-

⁵⁰ „Obgleich ich zu ihren nächsten Zwecke, der Bildung der ungrischen Sprache und Literatur, nichts beizutragen vermag, da ich nur einiger Anfangsgründe derselben mächtig bin.“ Prag den 21. Oct. 1835. A Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában. Közölve a Prágai Magyar Hírlap 1937. márc. 28-iki számában.

⁵¹ Sb. pramenův II. 4. 5. l.

⁵² „Máje se učiti uherskému jazyku, chodival sem k p. Pappovi...” u. o. II. 4. 34. l.

⁵³ u. o. II. 4. 53—54. ll.

nál sajátítottam el“.⁵⁴ Ebből látjuk, hogy Czúzyéknál néha magyarul is beszélhettek. Ismerősei, akikkel ebben az időben magyarul beszélgetett Kovacsóczy Mihály, nevelőtársai, Papp és Macskási, Ghyczy Miklós s esetleg Virozsil lesznek. Említett magyar fogalmazványa arra enged következtetni, hogy olvasott is magyarul. Sűrűn használ irodalmias kifejezéseket és fordulatokat: környülállás, igyekezet, erőtlenség, sugallás. Valószínűleg magyar barátaitól és tanítóitól kapott magyar könyveket. Tudjuk, hogy Palacký sokat és rendszertelenül olvasott, ami épen a kezébe került. Egyízben említi, hogy Macskásitól megkapta olvasásra a Hermes 1819-iki évfolyamának első felét⁵⁵ — valószínűnek tartjuk, hogy magyar könyveket is kölcsönöztek neki magyar kollegái.

Magyar irodalmi ismeretei azonban sokkal régebbiek. Úgy sejtjük, hogy legelőször valamelyik tanára, Bader, Stanislaides, vagy Zsigmondy hívta fel a figyelmét egyes magyar költőkre. Első költői kísérleteit latinul írta, majd a német mintájú hangsúlyos verseléssel próbálkozott a cseh nyelvben: 1816-ban, Tablíc nevenapjára írta az utolsó hangsúlyos klasszikus formájú költeményét.⁵⁶ Az 1815. és az 1816. évben foglalkozott a legtöbbet és a legalaposabban költészettel, ekkor olvasta — saját szavai szerint — „minden nemzet emlékezetesebb költeményét — „četi sem všecy památnější básně všech národů“⁵⁷ — 1817-ben írja meg első nagyobb művét: Počátkové českého básnictví obzvláště prosodie. A munka novemberre már készen van. Ebben a művében többször határozottan kijelenti, hogy az időmértékes, kvantitatív klasszikus verselésre négy nyelv alkalmas; a görög, a latin, a magyar és a cseh. Szerinte a magyar nyelv a modern nyelvek közül a legalkalmasabb a klasszikus időmértékes verselésre, mégis inkább a latinhoz áll közel, míg a cseh a göröghöz.⁵⁸ Magyar prozódiai kérdésekben meglepően tájékozott, a latin és a görög mellett rendszeren magyar analógiákra hivatkozik.⁵⁹ Megállapítja, hogy az időmértékes verselés legjobban a magyaroknál virágzik, mégis, csak az újabb időben élnek vele s nem általánosan.⁶⁰ Mint a magyar időmértékes költészet reprezentánsát, Berzse-

⁵⁴ „pak uherčině navykl sem pomalu jak doma, tak u pěstounů některých mně známých a u kapitána Scheffera.“ U. o. II. 4. 58. l.

⁵⁵ U. o. II. 4. 60. l.

⁵⁶ U. o. II. 4. 10.

⁵⁷ U. o. II. 4. 59. l.

⁵⁸ Spísy drobné (= Spísy) III. 42. és 240. ll.

⁵⁹ U. o. III. 12, 35. ll.

⁶⁰ „... časoměrnou sobě v novějších časích Uhři mezi všemi národy nejdokonaleji a nejšťastněji přiosobili.“ U. o. III. 28. l. V ö. még III. 45. l.

nyit említi.⁶¹ Mindebből kitűnik, hogy Palacký minden valószínűség szerint 1816-ban vagy 1817 elején megismerkedett a magyar időmértékes verseléssel, értesült Berzsenyi fellépéséről, felismerte a két nyelv bizonyos hasonlóságát s egyforma alkalmasságát az időmértékes verselésre. Szeretné — valószínűleg a magyar sikereken felbuzdulva s saját, hangsúlyos kísérleteinek sikertelenségétől is ösztönözve — ezt a verselést a cseh költészetben újra meghonosítani. Kétségkívül Berzsenyi példája lebegett a szeme előtt akkor is, amikor maga is letért a hangsúlyos verselésről és az időmértékeléssel kezdett kísérletezni. Palacký és Šafařík közösen írt munkája a cseh irodalomban élénk visszhangot keltett és heves vitákat támasztott. Íme egy cseh irodalmi mozgalom, mely, bár a régi cseh költői hagyományokra is támaszkodhatott, a magyar irodalom példájának hatására indul meg. Még eldöntendő kérdés marad, hogy hogyan ismerte meg Palacký Berzsenyit s mennyire értette meg akkor még minden bizonnyal fogyatékos magyar tudásával. Palacký dunántúli kultúrkörnyezetben élt, ahol a klasszikus műveltségű emberek — s ilyen legtöbb tanára — ismerték, sőt olvasták Berzsenyit. Berzsenyi költői szépségei fogyatékos nyelvtudása számára bizonyára hozzáférhetetlenek maradtak, annál inkább tanulmányozta verstani szempontból. Hogy Berzsenyivel való megismerkedése milyen élmény volt számára, azt mutatja az is, hogy évek múltán is őt tartja Vörösmarty mellett a legnagyobb magyar költőnek.⁶²

Hogy a magyar kultúrális és irodalmi viszonyokról milyen képet nyert, azt leginkább az O národech uherských zvláště Slovanech c., a cseh Múzeum folyóiratában 1829-ben megjelent cikkéből rajzolhatjuk meg magunknak. A magyarországi irodalmi és kultúrális helyzetet általában kedvezőtlennek tartja, kevesen s keveset olvasnak, mert amit a magyar ír, azt nem olvassa a német, mit a német ír, azt meg a magyarok nagy része nem érti meg. A magyarországi kultúra terjedésének első akadálya a többnyelvűség. A kiadók és nyomdák nem fizetnek honoráriumot, sőt az írók gyakran maguk adják ki műveiket. Megnehezíti az élénkebb irodalmi élet kialakulását a nagyobb városok hiánya is. Mindezt s még sok más okból a műveltség Magyarországon alacsonyabb fokon van, mint a többi európai államban. A magyar tudósok legsikeresebben még azon munkálkodnak, hogy országuk történetét és földrajzát megismertessék: ezen kívül még a hazai jog

⁶¹ „Uher, protra sobě fousy, uchýli se k Berženimu svému, z jehožto madarské líry antyčtí líbezní plynou hláholove „Ignoti nulla cupido“ — myslí a mlč.“ U. o. III. 49. l.

⁶² ČČM 1829. IV. 29. l.

ismeretére fektetnek különösen súlyt, hisz a jog is a nemzeti történettel függ össze. A történelmi kutatás azonban még mindig abban a szellemben folyik, mint a csehknél Balbin idejében. Nincs történelmi kritika; nem is lehet ott, ahol a mesemondó Anonymust még mindig igazi történetírónak tekintik s ahol Horvát Istvánnak országos hatása és befolyása van. Remélhetőleg a közelmúltban megalapított, de még meg nem nyílt Magyar Tudományos Akadémia változtatni fog ezen a helyzeten, mint ahogy már a Nemzeti Múzeum is áldásos hatást fejtett ki. Az iskolák sem kielégítőek, kiemeli ugyan a pesti Egyetem gazdagságát, de nincs megelégedve szakiskoláink számával és igazgatásával. A szépművészetek, festészet és zene, még fejletlenek, de annál örvendetesebben virágozik a legújabb időkben a szépirodalom, főleg a magyar.⁶³ „A magyar költészet a sikerült alkotások számát, a formák sokféleségét tekintve, mind tárgyában, mind stílusában annyira fellendült, hogy mi a mi költői kincseinkkel a magyarokkal nem versenyezhetünk.“ „A magyar nyelv inkább illik a költészethez, mint a prózához, ott bizonyos magvas, kifejező, tüzes, itt ezzel szemben, ahol elvont fogalmakra és kifejezésekre van szükség, nem elég hajlékony, hanem terjengős és a sok egyforma magánhangzós szótag miatt unalmas.“ Gazdagságát és műveltségét tekintve, nem lehet ugyan összehasonlítani a csehvel, de el kell ismernünk, hogy a legnagyobb lelkesedéssel és ugyanilyen sikerrel terjesztették. Halhatatlan érdemeket szerzett magának ebben Kazinczy Ferenc, a magyar írók veteránja, aki először tört új utakat a magyar nyelvnek s először kezdte formában és tartalomban terjeszteni és művelni. Újításai sok ellenzést váltottak ki, a nemzet jobbjai s a Múzsák néhány felkentje, mint Berzsenyi és Vörösmarty, sokkal teljesebb győzelmet biztosítottak neki igyekezetükkel, mint amilyen a mi hasonlóképen érdemes literátorunknak megadatott. Különben a magyar irodalom már csak azért is szerencsésebb, mint a cseh, mert van két írója, két testvér, Kisfaludy Károly és Sándor, akiknek munkáit, bár geniálitásukkal nem múlnak felül másokat, mégis, mivel nemzeti szellem van bennük, az egész nemzet

⁶³ „... Ale v Uhřích... málo se čítává... Spisovatelé uherští, tak jako i naši čeští, posavad nic ze vzdy nepíší; není knihkupců a knihtiskárů, kteří by jím... slušnou za práci odplatu podávali... za těmi a jinými příčinami učenost v Uhřích, zvláště činná i plodná, vůbec na nižším stupni zavěšena jest, nežli v jiných zemích evropských... Nejdarněji pracovali posavad učenci uherští v tom, co se známosti vlastí jejich, jak historické tak i zeměpisně dotýče...“ stb. ČČM 1829. 26—28. II.

örömmel olvassa s ezáltal felkeltik a szeretetet a hazai Múza iránt.“⁶⁴

A magyar tudományos és irodalmi viszonyoknak ezt a kis jellemzését alapján véve helyesnek tekinthetjük. Látszik, hogy írója a magyar viszonyokat nem könyvekből, hanem a való életből ismeri. Világosan látja a magyarországi művelődés legfontosabb akadályait, a többnyelvűséget, a rossz nyomdai és kiadói viszonyokat, az irodalmi központok hiányát. A magyar tudományos törekvések természetét is jól ismeri és jól jellemzi: a Haza, ennek földrajza, történelme és jogviszonyai állnak az érdeklődés középpontjában. Ki kell emelnünk a cikk nyugodt, tárgyilagos hangját, ami Palackýnak sajátja: megállapításai Magyarországra s a magyarságra nem mindig kedvezőek, de a valódi értékét mindenkor örömmel elismeri, így elsősorban a magyar irodalom magas színvonalát. Cikkének ez a szakasza igen rövid, vázlatos, de a leglényegesebbeket mégis tartalmazó ismertetése irodalmunknak. Ilyen tömör összefoglalásra csak az vállalkozhatott, aki éveken keresztül Magyarországon, félig-meddig magyar környezetben élvén, legalább távolról szemlélhette a nyelvújítási harcot s akihez eljutott Berzsenyi s a Kisfaludyak sikereinek híre. Ez a méltatás is bizonyítja, hogy Palacký tudott a magyar irodalom minden fontosabb megmozdulásáról, sőt érdeklődése a magyar költészet iránt Prágába költözésével sem szűnt meg: ezt sejteti Vörösmarty nevének említése.

⁶⁴ „Tím utěšeněji prokvěta v novějších časích pěkná literatura, zvláště maďarská, Básnictví maďarské v tomto století co do hojnosti zdařilých plodů, rozmanitosti forem, a barevnosti národní, jak v předmětech tak i ve slohu, tak vysoce vyniká, že my již s našimi poklady básnickými v závod s Maďary jíti nemůžeme. Reč jejich vůbec více ku poesii nežli ku prose se hodí; tamtě zajisté jádrná, důrazná, ohnivá, zde naproti tomu, kdež odtazených poněti a slov potřebí, jaksí neohebná, rozvláčitá a mnohoslabičnosti stejnozvukých slov unavující. Ačkoli pak bohatstvím a vzdělaností svou jazyku našemu nikoli vrovňati se nemůž, vyznati se však musí, že naproti tomu i s větší horlivostí, i s prospěchem větším vzdělávána byla. Nesmrtedlných zásluh dobyt sobě v tom ohledu Frant. Kazincy, šlechtic uherský, veteran literatury maďarských; on nabyv zběhlosti v literatuře západních národů, a důvtipem nevšedním obdařen jsa, první počal po skrytých žilách jazyka svého skoumati. nové dráhy klesiti, a mluvu domácí, co do forem i do látky, rozšiřovati a šlechtiti. Novoty jeho zbudily mezi krajany odporů mnoho; lepší však hlavy v národu a někteří zasvěcenci Musy, jako Berženi a Vörösmarty zjednali snažnostem jeho vítězství mnohem dokonalejší, nežli se to zdařilo našemu rovně zasloužilému literátoru, kteréhož jméno vlastenci s uctou jmenovati povinni jsou. Ostatně literatura maďarská i v tom šťastnější jest naši, že dva básníky má, bratři Alexandra i Karla z Kisfaludy, kterýchžto díla, ač genialnosti nad jiné nepředčí, předce za příčinou ducha národního, který v nich zavívá od celého národu s oblíbením se čtou, a tím i lásku k domácím Musám mocně vzbuzují.“ ČČM 1829. IV. 29. 1.

Feltűnő, hogy Kazinczy kivételével csak dunántúli írókat említ. Ez is arra mutat, hogy tudása nem könyveken alapszik. Pozsony magyar irodalmi szempontból a dunántúli körhöz tartozik, egy Csokonai vagy egy Kölcsey híre úgy látszik, nem jutott el Palackýhoz. A kiemelt írók kiválasztásában és értékelésében — eltekintve dunántúliasságától — csudálnunk kell biztos ítélőképességét. A cikk írásakor legújabban feltűnt írók közül is milyen biztonsággal ki tudta választani a legnagyobbat, Vörösmartyt! A nyelvújításnak csak érdemeit emeli ki, ami — tekintve dunántúli irodalmi műveltségét — elég feltűnő. Itt talán egyéni állásfoglalásra gondolhatunk egy mozgalom mellett, amelyet a cseh irodalomban is pártol és szükségesnek tart. El tudja választani az igazi értéket a népszerűtől, Berzsenyit és Vörösmartyt a Kisfaludyaktól, de ugyanekkor felismeri e népszerűbb irány nagy érdemeit a nemzeti irodalom széleskörű megkedveltetése körül. Valószínű, hogy Palacký az említett költők műveiből ismert egyet-mást s ítéleteit nem csak informátorai véleményére alapítja. A magyar költői nyelv találó, tömör jellemzése ismét megerősít bennünket abban a — már fentebb hangoztatott — feltevésünkben, hogy Berzsenyit, bár küzdve a nehézségekkel, elmélyedően tanulmányozta. A „magvas (jadrná)“ és a „nyomatékos (důrazná)“ jelzők különösen Berzsenyi költői nyelvét jellemzik találóan. Végül a magyar irodalmat a csehvel összehasonlítva Palackýnak el kell ismernie, hogy a magyar gazdagabb, változatosabb, tárgyában és stílusában fejlettebb, mint a cseh s a magyar nyelvújítás sikeresebb volt a hasonló cseh mozgalomnál. Ez nem csak Palacký igazságérzetének és józan szemléletének bizonyítéka, hanem jele egyúttal annak is, hogy Palacký mindkét irodalmat, főleg azok újabb fejlődését ismerte annyira, hogy összehasonlításukra vállalkozott. Nem valószínű, hogy irodalmunk csak egészen felületes ismerete alapján Palacký, mint jó hazafi, éppen a cseh irodalomra kevésbé előnyös megállapításokat tett volna. Mivel pedig Palacký többször hangsúlyozta, hogy más nemzetek munkájának megismerése mennyire fontos a csehek számára,⁶⁵ egészen bizonyos, hogy elismerve irodalmunk értékeit, igyekezett minden magyar könyvet elolvasni, ami a kezébe került. Valószínűleg a nyelvtanulással egyidejűleg, esetleg már előbb, de minden esetre már 1822 előtt hatolt be ilyen mélyen a magyar irodalom szellemébe. 1822-ben a cseh irodalomról írt, de csak ötven évvel később megjelent tanulmányában megállapítja, hogy a cseh irodalomnak még nem sikerült a nemzeti szellemet kifejezésre juttat-

⁶⁵ Sb. pramenův II. 16. 56. 1.

nia, mint a magyarnak.⁶⁶ Palacký fentebb ismertetett cikke az első a cseh irodalomban, amely rámutat a magyar kultúra s főleg a magyar irodalom értékeire s bár csak burkoltan, a magyar példa követésére is buzdít.

Érdeklődését kora ifjúságától kezdve a költészet mellett a politika köti le. Politikai érdeklődése még kétségkívül a Palkovič mellett eltöltött újságíró-inas évekből származhat. Mikor a huszas évek elején Magyarországon is élénkebb politikai élet indul meg, Palacký már nincs Pozsonyban, de még élénk összeköttetésben van magyar ismerőseivel és tőlük kap híreket. Épen az annyira mozgalmas 1825-ös és 1826-os években gyakran nyílik alkalma Bécsben és Prágában magyarokkal találkozni, főként régi ismerőseivel, ezenkívül levelekből, röpiratokból s újságokból is értesült a fontosabb magyarországi eseményekről. Már 1823-ban, midőn Palacký még Bécsben él, megkezdődik a politikai megmozdulás. Csúzy Károly beszámol neki a barsi eseményekről.⁶⁷ Valószínű, hogy Palacký maga is érdeklődik, maga is kér híreket egy fenn nem maradt levélben, legalább erre következtethetünk Csúzyné válaszából: „Ich hätte Ihnen gerne die Banater Representation an (den) Kaiser zugeschickt... Zu schreiben darüber ist nicht rathsam.“⁶⁸ 1825 elején (március 7-én) egy miskolci borkereskedővel, bizonyos Elek nevű nemessel és kísérfőjével, dr. Szilágyival sokat beszélget Magyarországról és Csehországról.⁶⁹ Júniusban egy régi magyarországi ismerőseivel, Uzsovich Jánossal, aki az országgyűlésen követ is volt, találkozik Prágában. Tőle is kap híreket a magyarországi eseményekről.⁷⁰ A pozsonyi országgyűlés lefolyásáról sokáig semmit sem hallanak Prágában. Virozsil, aki már az előző évben is ellátta hírekkel, nem ír: „... es scheint Sie sind so mit sich selbst und Ihrem Vaterlande beschäftigt, daß Sie darüber alle entfernten Theilnehmer gänzlich vergessen.“ Kéri, hogy írjon magáról s „von der Verhandlungen in Ihrer Stadt, wovon wir hier kaum einige verworrene Gerüchte hören.“⁷¹ Virozsil felel is erre a levélre, de válasza tele van

⁶⁶ „Dagegen muss aber auch gestanden werden, dass der neuböhm. Literatur im Ganzen noch jenes lebendige nationale Colorit abgeht, welches ihr erst einen eigenen Charakter, eine Individuelle Haltung verschaffen sollte... In dieser Hinsicht steht er seinen Nachbarn, dem Polen und dem Magyaren... nach.“ Palacký: Gedenkblätter, Prag 1874. 36. l.

⁶⁷ Sb. pramenův II. 5. 142. l.

⁶⁸ U. o. II. 5. 125. l.

⁶⁹ U. o. II. 4. 94. l.

⁷⁰ U. o. II. 4. 106—107. ll.

⁷¹ 1825. nov. 19.: u. o. II. 16. 104—105. ll.

elégedetlenséggel: sokat várt az országgyűléstől, de az nem váltotta be reményeit. Az önző, csak előjogaira hivatkozó arisztokrácia nem elégíti ki, nincs megelégedve az országgyűlés — szerinte — kevésbé parlamentáris menetével sem s ilyen viszonyok között nem tartja csudálatosnak, hogy mindeddig még semmi sem történt s valószínűleg nem is fog.⁷² A következő év februárjában Palackýt Bécsben találjuk, ahol Czernin Eugen gróffal tárgyal a család történetének megírásáról. A gróf egy könyvet kölcsönöz neki a magyarok nyelvi és irodalmi követeléseiről, az országgyűlésen. Czernin — még a régi típusú arisztokratához tartozik — eszerint szintén érdeklődött a nyelvkérdés, mint politikum iránt s fontosnak tartotta, hogy a fiatal Palacký is megismerkedjék ezekkel a követelésekkel.⁷³ Ugyanekkor magyarokkal is találkozik: Ghyczy Antal magyar gárdistával, Géczy Istvánnal és Péterrel.⁷⁴ Hosszú beszélgetéseik során valószínűleg az országgyűlésre is ráterelődött a szó. De sokkal hitelesebb helyről is értesült a magyarországi eseményekről: Majláth személynőktől, akitől megkapja az országgyűlés emlékiratát is.⁷⁵ Életének más szakaszából nem állnak ilyen bőséges adatok rendelkezésünkre, de ez is elég annak bizonyítására, hogy Palacký milyen élénk figyelemmel kísérte a magyar országgyűlések tárgyalásait s a magyarság alkotmányos küzdelmeit. A magyar alkotmány megbecsülését és alapos ismeretét mutatja az is, hogy Idea státu Rakouského c. munkájában, az újjászervezett Ausztria foederativ államainak is a magyar alkotmány átvételét ajánlja.⁷⁶

Megkíséreltük megállapítani azokat a magyar hatásokat, amelyeket Palacký másfél évtizedes magyarországi tartózkodása alatt felszívott magába. Magyar példák — mint már láttuk is — közvetlenül is hatottak irodalmi és szervező működésére. Így egy tudományos folyóirat terve is kétségkívül a Tudományos Gyűjtemény példájára fogamzott meg benne. Először 1817-ben merül fel ez a terv, a Šafaříkkal Pozsony környékén tett sétákon. a Tudományos Gyűjtemény első számainak megjelenése idején.⁷⁷ A Magyarországon töltött évek azonban nemcsak ilyen konkrét formában hatottak rá. Az előzőkben

⁷² Pressburg, den 28. Dec. 1825. u. o. II. 5. 245. l.

⁷³ U. o. II. 4. 136. l.

⁷⁴ U. o. II. 4. 137—138, 141. ll.

⁷⁵ U. o. II. 4. 142. l.

⁷⁶ Spísy I. 255—257. l.

⁷⁷ Sb. pramenův II. 4. 7. l. — A múzeumi folyóiratokra magyarországi előfizetőkkel is számol: „Ich hoffe auch in Ungarn werden sich Pränumeranten finden... Bei der ewigen Berührung der ungrischen Geschichte mit der böhmischen, wird sie denn doch auch Interesse für die Ungarn haben.“ Levele Virozsilnak,

igyekeztünk megrajzolni azt a képet, amit Palacký a magyar társadalomról és a magyar kultúráról nyerhetett. Láttuk, hogy mennyire hozzáidomult arisztokratikus környezetéhez, láttuk, hogy magyar barátjaival együtt lelkesedett a hazáért, a nemzeti nyelvért s minden szépért és nemesért. Átéltte mellettük a nemzetiesedés élményét. Elég hosszú időt töltvén Magyarországon, alkalma volt a magyarosodás egyre dagadó folyamát megfigyelnie s felismernie ebben a nemzeti szellemű magyar irodalom szerepét. Prágába érve már szilárdul meg van győződve nemzeti és irodalmi céljairól és feladatairól. A magyar arisztokraták köréből cseh arisztokratákhoz kerül. Magyarországon tanuja volt az arisztokrácia és a nemzet összeforrásának: ezt akarja elérni Csehországban is. Tisztán látja a hiányokat és világosan ismeri feladatát. A hiányokon elsősorban a történelmi szellem elmélyítésével, az irodalom nemzetiesítésével s a kultúrintézmények átszervezésével kell segíteni. A történelmi szellem a magyar tudományosság gerince — de felszívódott az egész nemességbe. Láttuk, hogy vidéki könyvtárakban is alkalma volt a magyar történetírókat olvasnia. Egy irodalom nemzetivé válását a magyar irodalomban láthatta, a kultúrintézmények átszervezése meg azt jelenti, hogy a magyar típushoz kell őket közelebb hozni: be kell vezetni a nemzeti nyelvet igazgatásukba s a természettudományok helyett a nyelvet és a nemzeti történelmet kell az érdeklődésük középpontjába állítani. A történelmi szellem elmélyítését saját életfeladatának tekinti, a kultúrintézmények nemzetileg hatásossá tételét, a tudományos társaság és a Múzeum elcsehítését maga kezdeményezi, végül a nemzeti szellemű irodalom kialakítását szolgálja többek között a tudományos folyóirat, a Múzeum folyóirata. Ennek megalapítása s szerkesztése szintén Palacký műve. Palacký reformjainak jelentősége csak hatásaiban mutatkozik teljes nagyságában. Hogy a cseh fejlődés ezeket a jelentős lépéseket megtehetette, nagy része van a magyar fejlődés Palackýn keresztül ható példájának is.⁷⁸

Sb. pramenův II. 16. 116. l. — A Múzeum német folyóiratát megküldi a Tudományos Gyűjteménynek tiszteletpéldányként. A Tudományos Gyűjtemény hasonlóval viszonzza a figyelmet és részletesen ismerteti a folyóirat számait. Tud. Gyűjt. 1827. X. 116—118. ll. stb.

⁷⁸ Ebben az értelemben és szellemben ír Hanuš is, i. m. II. 339. l.: „Palacký, jenž přišel do Prahy přes své mládí jako hotový muž ucelené, žulové povahy a pevných, jasných názorů na svět i na život, přinesl si již z Uher také pevné přesvědčení a jasný názor o úkolech a cílech národně i literárně buditelských.“ Denis is kiemeli, hogy Palacký Magyarországon látta az arisztokrácia és a nemzet összeforrását. Ezt akarja Csehországban is megvalósítani. La Bohême depuis la Montagne blanche, Paris 1903. II. köt. 198. l.

A huszas években megváltozik a cseheknek a magyarságról alkotott véleménye. Herder, Kollár és Šafařík nyomán egy romantikus magyarság-kép alakul ki. A romantikus nemzedék magyarság-szemlélete határozottan pánszláv jellegű, délibábosan optimista, felületes és elfogult. Ennek a képnek kialakításában egyrészt önáltatás, másrészt gyűlölet vezet. A magyar népet ázsiaiak, barbárnak nevezi, kultúráját igyekszik vagy agyonhallgatni, vagy mint szláv, illetve német terméket tüntetni fel. A magyar nyelv szegény, fejletlen s csak ordítózásra, meg szónoklásra való.⁷⁹ Ilyen korban, amelyben a nyelv olyan nagy szerepet játszik, valóban lesújtó érv! A magyar tudomány teljesen ingatag alapon áll. Hiszen Anonymus dajkameséit a magyarok történeti tényekként fogadják el. A magyar történetírás magyarmániában szenved.⁸⁰ Horvát István személyét és műveit ez a romantikus iskola, s főleg Kollár, jól ismeri. Kollár sokat is tanult a magyar délibábos filológiától!⁸¹ A rajongó magyar tudósok mindenfelé keresik a magyar őshazát s magyarokat fedeznek fel Svájctól Kínáig.⁸² A magyar irodalomról hasonlóan kicsinylő felfogása van. Magyarul nem tanulnak s ha tudnak, nem olvasnak. Az elismerés mellett nem marad el soha a lekicsinylés, Kamaryt 1829-ben valahonnan értesült arról, hogy a magyarok kezdenek az irodalomban is kitűnni. Hírül adja Čelakovskýnak, megjegyezvén, hogy sok sikerük nem lesz külföldön: „A magyarok is kezdenek az irodalomban kitűnni, de én azt hiszem, hogy más nemzeteknél, ami az irodalmat illeti, nem nagy kedveltségben lesz részük, a nyelvük nem csak, hogy kevésbé hajlékony, de még újításokra is törekszenek, — s ha valami különösen kiváló lesz, a figyelem feléjük fog fordulni.”⁸³ A magyar nép népdalalkotó képes-

⁷⁹ A sok példából álljon itt Jakub B. Malý véleménye: „Jazyk Maďarů jest chudý sice...“ ČVčela 1844. 178. l. — Érdekesek Daňkovský Gergely magyar etymologiai szótárának kommentárjai. Daňkovský szerint ugyanis 1988 idegen szóra esik 195 magyar szó a magyar nyelvben. U. o. 1835. 280. l.

⁸⁰ Anonymust Palacký is elítéli. Ugyanígy Bohuslav Tablic, ČČM 1842, 579—594. ll., s különösen J. F. Holovacký halicsi pap (ČČM 1841. 312. l.), akinek északkelet-magyarországi útleírása különben is a romantikus magyarság-szemlélet csudabogaraival van tele. Szerinte a magyarok Kálvint is magyarnak tartják (u. o. 1842. 55. l.). Ő is ír Horvát Istvánról, akinek egy művét német fordításban olvasta is. Karrikatúrát ad a magyar szógyártásról („kovárny maďarského jazyka“ u. o.) stb.

⁸¹ Vlad, Šmilauer: Madarské plývy na filologii Kollárovu, Slovenská Miscellanea, Bratislava 1931, 180—182. ll.

⁸² Lumír 1852. II. 744. l. és Květy 1847. 356. l.

⁸³ „Maďarí také počínají v literatuře vynikati, ale tuším, že u jiných národu mnoho lásky nezískají (co do literatury), an jejich řeč příkrá, lečby dychtení po novotě a bude-li co zvláště vyborného, pozornost na se obrátilo.“ Sb. pramenův II. 14. 8. l.

ségét különösképen szeretnék elvitatni. 1846-ban a Kisfaludy-Társaság népdalkiadványával kapcsolatban megjegyzi, hogy a tiszta magyar megyék küldték a legkevesebb magyar népdalt.⁸⁴ A magyarság általában idegen tollakkal ékeskedik: nyelve szláv, irodalma szláv, zenéje szláv (Csermák!), miért akarják hát a szlávokat elnyomni, mikor szlávok nélkül — vagyis szláv jövevényszavak nélkül — nem is tudnának élni? Később járul ehhez a képhez a magyar feudalizmus túlzott rajza.⁸⁵ Általában gombostűre tűznek minden magyar furcsaságot.⁸⁶ Így figurázzák ki a Védegylet-mozgalmat.⁸⁷ A magyar nevetséges, pusztuló nép, hiszen születési arányszáma alacsonyabb, mint a környező népeké. Félni a magyaroktól nem kell, mert bármennyit is kiabálnak, népük nyomtalanul el fog tűnni Európa térképéről, hogy helyet adjon az egységes nagy Szláviának. A józanabb fők a magyart a német szövetségésének tekintik. A romantikus német-szláv ellentétre felépített világképükbe igyekeznek a magyarokat is elhelyezni s őket a németiség mellé állítják, mint a szlávok másik született ellenségét. Ez a felfogás is Kollár Slávy dcerájában gyökerezik. Így alakul ki a század második negyedében a magyar-szláv, közelebbről a magyar-cseh ellenségességről szóló tanítás.⁸⁸ Ezt a tanítást, legalább magyar-cseh viszonylatban, mi magyarok nem ismerjük. Ép úgy, mint a németek, a magyarok is antiszemiták. Ez a barbár vonás természetesen nem fér össze a szláv humanizmussal.⁸⁹ A magyarosítás túlkapasait ez a szemlélet még inkább túlozza, így a magyar-tót, s közvetve a magyar-cseh viszony elmérgesedéséhez nagyban hozzájárul.

Kollár mellett Čelakovský ennek a kornak legünnepeltebb költője és egyik legjellegzetesebb alakja. Nem kimagasló eredeti tehetség: legnagyobb sikereit orosz és cseh népdalok átköltésével érte el. Sokat dicsért munkája, a *Růže stolista* (centifolia), filozófikus szerelmi költemény, melyben egy késői, de Középeurópában a XIX. század elején egymástól függetlenül minden irodalomban megújuló petrarkizmus nyomait érezzük. A szonett nehézségeivel Čelakovský nehezen tud

⁸⁴ ČVčela 1846. 196. l.

⁸⁵ Havlíček: *Duch národních novin* (= *Duch*), V Jilemnici 1898, 51 l. — *Pražské Noviny* 1846. 67. sz.

⁸⁶ Magyar hölgyek egyesülete akik megfogadták, hogy csak magyarul beszélő férfiak nyújtják kezüket — ČVčela 1844. 340. l. — Sok magyar azt hiszi, hogy egyedül a magyar nyelv jut el az égbe s ezért az imádságokban ezt kell használni. Fr. Doucha: *Které pouze řeči Pánbuh. rozumí?*

⁸⁷ V. ö.: *Květy* 1845. 60. és 133. l. *Pražské Noviny* 1844. 92. sz. 1845. 24. sz.

⁸⁸ Különösen élesen: Fr. X. Kampelík: *Plán a stroj bývalé ministerské vlády...* 1848. 12. l. — Havlíčeknél *passim*.

⁸⁹ Josef Václav Frič: *Paměti* II. 200—201. ll.

megbírkózni, ezért inkább Kisfaludy Sándor versszakát használja. Ez a forma nagy sikert arat a cseh költészetben, sokan utánozzák s Čelakovský-szonettnek is nevezik.⁹⁰ Čelakovský már ezért is megérdemli érdeklődésünket, itt-ott elejtett nyilatkozataiból pedig érdekes képet alkothatunk magunknak egy romantikus cseh költő magyarság-szemléletéről. Čelakovskýt semmi személyes sérelem nem tüzei a magyarság ellen. Sejtjük, hogy érdeklődött a magyar irodalom iránt, tehát inkább elismerést várnánk tőle. — Majdnem minden nép költészetéből fordított, valószínűleg érdekelte a magyar népköltészet is, de nem talált alkalmas darabokat. Kétségkívül ismerte Kisfaludy Sándor valamelyik német fordítását, ismerte Bowring anthológiáját (*The Poetry of the Magyars*) és minden bizonnyal Toldy Handbuchját is, hiszen a Himfy' Szerelmeinek pontos magyar címét, amint azt 1831-ben a Časopis Českého Museaba idézi, csak innen, vagy a mű eredeti magyar kiadásából vehette. Ez utóbbi magyarázat azonban valószínűtlen, mert egyébként nem sok nyoma van annak, hogy Čelakovský tudott volna magyarul.⁹¹ Bár Bowring és Toldy könyvéből ismerhette valamennyire a magyar irodalmat, a magyarságra lesajnálással, lekicsinyléssel, lenézéssel tekint. Főként ifjúkorában ír ilyen hangon a magyarságról. Mielőtt még magyar népdalt olvasott volna, 1822-ben, már lesajnálással említi. 1822-ben egy hivatalos népdalgyűjtési vállalathoz cseh népdalokat küld: „Azok lesznek aztán népdalok! csehek, tótok, olaszok, morvák, oroszok, kisoroszok, szerbek, lengyelek, szorbok, vendek — németek — ohi jam statis! — nem tudsz többet? — Én sem — kivéve a magyarokat és a cigányokat.“⁹² A magyart nem véletlenül említi a cigánnyal együtt utolsó helyen. A levél mesterkéltné közvetlensége is arra mutat, hogy a sorrendben értékítélet van! Bowring anthológiájában olvasható néhány magyar népdalt. Čelakovský a népdalnak alapos ismerője volt s megérezte, mi valóban népdal, mi csak mű-népdal. Véleményét és kritikáját meg is írta Bowringnak, aki válaszában elismeri, hogy igaza van: „You are right in saying that many of the Magyar poems were hardly entitled to the epithet popular and it was not for me to profess to know more about the matter than and I felt it, but my Hungarian friends arranged them under this name,

⁹⁰ A Kisfaludy-strófát Čelakovskýn kívül főleg Vincenc Furch használja, előfordul még J. Drbohlav és Peška költeményeiben.

⁹¹ ČČM 1831. 3. l.

⁹² „To bude písni! české, slovenské, valašské, moravské, ruské, maloruské, srbské, polské, vindické, vendické — německé — ohi jam statis! — nevíš o žádných více? — Já taky ne — leda uherské a cigánské!“ Sb. pramenův II. 10. 146. l.

they knew.⁹³ Ezeket a mű-népdalokat Rummy küldte Bowringnak. Čelakovský később lapjában, a Česká Včelában is megmondja véleményét Rumynak, mikor az a Lunában népdalgyűjtő tevékenységéről nyilatkozik. Kitűnik ebből a cikkből az is, hogy Čelakovský el tudta választani az igazit az utánzattól s a Hasznos Mulatságokból fordított népdalokat valóban jóknak és nemzetieknek tartja.⁹⁴ — Bowringgal folytatott levelezésében gyakran szerepelnek a magyarok. Sajnos Čelakovskýnak épen számunkra legérdekesebb levelei veszttek el, vagy lappanganak s csak Bowring válaszait ismerjük. Ezekből kitűnik, hogy Čelakovský lekicsinyléssel írhatott a magyarokról: „You must not look down upon the less cultivated Hungarians. The spirit of songs is a generous spirit — flying about on the wings of philanthropy from bosom to bosom — and brooding wherever it can mate warmth and find virtue.”⁹⁵ Čelakovský úgy látszik összehasonlította az angol és a magyar történelmet. Bowring nem fogadja el mindenben állításait. Érdekes, úgy látszik épen Čelakovský hívta fel Bowring figyelmét Kisfaludyra, akiben Čelakovský magához hasonló szellemű költőt látott. „I would give much for a Hungarian Čelakovský.”⁹⁶ — A magyarosítás előrehaladását figyelemmel kíséri s a magyarok túlkapásait a tótok ellen élesen elítéli.⁹⁷ Különösen ellenségesen aposztrofálja a magyarokat 1848-ban.⁹⁸ Aki ilyen élénk érdeklődéssel kíséri egyrészt a magyar irodalom fejlődését, másrészt a magyar politikai életet, az előbb-utóbb talál valami utánzásra méltót, valamit, ami a cseh és magyar viszonyok összehasonlítására indítja. 1822-ben, valószínűleg Bécsben, kezébe kerül Gaal mesegyűjteménye. Ezzel kapcsolatban írja: „De még ezt is: úgynevezett meséket gyűjteni. Sok nemzet már megpróbálkozott ezzel és mi, mint rendesen, még egyáltalában nem.”⁹⁹ Később, 1825-ben, a magyar nyelv terjesztéséről hallva, élénk felháborodással ostorozza a cseh nemességet: „De a mi nemességünk! pfuj! A magyarok már ebben bevezették minden hivatalba és

⁹³ Paris, 4 April 1831, u. o. II. 14. 158. l.

⁹⁴ ČVčela 1834. 182—183. II.

⁹⁵ London, 8. Oct. 1827. Sb. pramenův II. 10. 324. l.

⁹⁶ London, 20. Dec. 1827. u. o. II. 10. 331. l.

⁹⁷ U. o. II. 14. 285. l.

⁹⁸ „A což Maďarkové! psí národ! ale myslím že si liščí srst spálí!“ Ve Vratislavě, 10. Března 1848. u. o. II. 21. 534. l.

⁹⁹ „Ale tohle taky: tak nazvané pohádky (povídačky) sebrati. Musaeus Volksmährchen. Mährchen der Magyaren etc Mnozí národové již se o to pokusili a my jak obyčejně ještě nic?“ 29 listopadu 1822. u. o. II. 10. 157. l.

iskolába a magyar nyelvet.¹⁰⁰ A magyar nemesség áldozatkészsége máskor is a csehekre kevésbé kedvező összehasonlításra ad alkalmat. Bowring írja, hogy magyar anthológiájából a magyar nemesek 100 példányra fizettek elő. Čelakovský reméli, hogy a csehek 50 példányt át tudnak venni a csehből.¹⁰¹

A romantikus magyarságszemlélet főbb vonásait megtaláljuk Palackýnak és Havličeknek a magyarságról alkotott képében is. Az ötvenes-hatvanas években a szélsőséges romantikus felfogás sokat veszít irányzatosságából és szabályos magyar pusztaromantikává alakul át. A romantikus magyarság-képhez hozzátartozott a puszták, mint tájháttér. Az ötvenes években ez a „háttér“ kerül az érdeklődés előterébe s a pusztán, a pusztai romantikán keresztül közelednek végre megértőbb szellemben a magyarsághoz.¹⁰²

A meginduló szellemi fejlődésnek mintákra, példákra van szüksége. Így volt ez a magyar fejlődés kezdetén is. Bessenyeieék a franciákra, angolokra és a németekre, a magyar államnyelvért folyó küzdelmekben pedig egyesek a dánokra, mások a hollandokra hivatkoznak. De maga a német irodalomtörténet is tud korokról, amelyekben a francia, vagy a holland fejlődés volt mintaképe. A csehek is hivatkoznak a nagy nyugati népekre, de sokkal eredményesebbnek látják

¹⁰⁰ „Ale naše šlechta! — pfuj! — Uhmí již letos uvedlí do všech uradů a škol svůj maďarský jazyk.“ 28. března 1825. u. o. II. 10. 253. l.

¹⁰¹ 18. srpna 1850. u. o. II. 14. 102. l.

¹⁰² A magyart és a pusztát már Kollár fentebb idézett epigrammája is összekapcsolja. Érdekes a pusztaromantika kialakulása szempontjából Bohuslav Nosák egy színes tudósítása a magyar írók Köréről (ČVěta 1844. 220. l.). A magyar puszták mint irodalmi tájháttér Erazim Vocel fentebb említett novellájában, az Utolsó Orbitában (1828—1837), majd a Květy egy ismeretlen író tollából származó novellájában (Cikán houslista, 1845. 281. skk. II.) fordul először elő. Az ötvenes években a szabadságharc romantikus eseményeinek emléke még csak növeli az érdeklődést a magyarság festői motívumai iránt. A gulyás, a csikós, a csárda a puszták, sőt Kossuth gyakran szerepelnek a novellákban és a költeményekben. Már akadnak költők, akik a pusztát tartják a legszebb tájnak („nad pustu že neni země krašší“ — éneklí František Schwartz Na pustě c. költeményében, Lumír 1860. II. 793. l.). Divatba jön a puszták és a csikós mellett a cigány is (Lévy: Žid a Cikán, Lumír 1861. I. 560. skk. II., B. J. Cidlinský: Soud cikánův, u. o. 1857. I. 529—532. II., Na pustě, u. o. 1862. II. 817. l.). Különösen jelentősek azonban Božena Němcova útirajzai (Zpomínky z cesti po Uhmích, Lumír, 1854. I. 17. skk. II. stb.), Josef Procházka magyarországi képei (Obrázky z Uher, Lumír 1855. II. 1075—1887. II.) és Neruda néhány műve (Divoký zvuk, Máj 1859, 311—331. II.). Népies iratkáknak is hálás témája a Kossuth-kor (Košutova nevěsta... Dějina z nedávných dob maďarských. V Jindřichově Hradci 1853.). Végül ebből a pusztaromantikából ébred komolyabb érdeklődés a magyar irodalom iránt.

az összehasonlítást az épen ekkor új életre ébredő kis népekkel. Palacký már 1821-ben írja Jan Svatopluk Preslnek, hogy a cseh népnek meg kell mutatni, mint dolgoznak más népek;¹⁰³ a múzeumi folyóiratok tervezetében már nem francia és német példákra hivatkozik, hanem Európa „másodrendű” népeire: „Ebben az időben, midőn majdnem minden másodrendű nép Európában úgyszólván versenyezve tér vissza a nemrégén még elhanyagolt nemzeti nyelvéhez, mint létének legszentebb palladiumához s azt jelentős intézményekkel igyekszik megvédelmezni — (elég rámutatni a lengyelekre, a magyarokra, a hollandokra, dánokra, finnekre és másokra) — a csehek sem maradhatnak a saját ügyükben egészen a többiek mögött.¹⁰⁴ A kiemelt kis népek sorában, mindjárt a szláv lengyelek után, a második helyen említi a magyart. Néhány évvel később, 1828-ban, már a Múzeum cseh folyóiratának hasábjain az Európában újjáéledő nemzeti érzésről írván, majdnem ugyanezek a népek szerepelnek példaképen: „Hogy arról ne is beszéljek, hogy más kisebb nemzetek, mint a hollandok, a dánok, a svédek, lengyelek, magyarok és így tovább milyen erőteljesen felkarolják mindazt, ami valamiképen létüket, fejlődésüket és nemzeti érzésüket illeti.”¹⁰⁵ Más alkalommal, a levéltári kutatások fontosságáról írván (1837-ben), hivatkozik ezek előrehaladottságára egyes országokban: „Ami Németországban, Oroszországban, Turinban, Magyarországon, Dániában, Belgiumban és másutt erre a célra történik, azt itt részletesen elmondani nem tudjuk.”¹⁰⁶ De ugyanilyen szellemben említi más nemzetek közt a magyart Antonin Jungmann: „Mert nemcsak minden nemzet, de minden nemzetiség is, csehek, lengyelek, tótok, románok, magyarok stb. most nyelvüket a művészet eszközévé igye-

¹⁰³ „Jak užitečné byloby v takové krátkosti a zřetelnosti oznamovati také dale, co se děje v Evropě i v jiných třídách vědomosti lidských! Národu našemu jen ukázati potřebí, co dělají cizinci, jsem té k němu důvěry, že uslechtilou řevnivosti zachycen s nimi brzi v závod poběží.“ Sb. pramenův II. 16. 56. l.

¹⁰⁴ „V době, kdy skoro všichni národové druhého řádu v Evropě tak říkají o závod navracují se ku svým ještě před nedávnem zanedbaným jazykům národním jako k nejsvětějšímu palladiu své bytnosti a snaží se chrániti je znamenitými ústavy s velikým nákladem zařízeními, — (postačí poukázati jen na Poláky, Maďary, Nizozemčany, Dány, Čudy a j.) — slušelo by se Čechům, aby ve vlastní věci nezůstávali zcela za ostatními.“ Spisy III. 267. l.

¹⁰⁵ „At nedím, jak úsilně jiní národové menší, jako Nizozemci, Dáni švédí, Poláci, Maďari a t. d. o vše se zasazují, co se dotýče jakkoli jejich bytu, prospěchu a cti národní.“ Literární zprávy z Prahy na počátku měsíce dubna 1828. u. o. III. 597. l.

¹⁰⁶ „Co v Němcích, Rusích, v Turině, v Uhřích, Dánech, Belgii a j. k témuž cíli se děje, podrobně vypravovati zde nemůžeme.“ U. o. III. 666—667. II.

keznek emelni és tótul, oláhul bölcsekednek és írnak drámákat...¹⁰⁷ Šebastián Hněvkovský meg épen a francia és az olasz után említi a magyart, mint olyan nemzetet, amely csak a saját nyelvét akarja beszélni: „A franciát hallod beszélni, s hallgasd az olaszt: barátaival csak a saját nyelvén beszél. Így tesz a magyar, az orosz s a lengyel is együttérezve hazájával, mindegyik lelkesen őrzi nemzetiségét. S te cseh! miért szégyelsz nyilvánosan csehül beszélni? tán a te nyelved nem hasonlítható össze az idegennel?”¹⁰⁸ Ezekben a mintákban a magyar mindig csak más kisebb vagy nagyobb nemzetekkel együtt szerepel, mint ösztöngző mintakép. Az író rendszeren felsorolja Európa újjáéledő nemzeteit — ezek legtöbbször a magyar, a lengyel, a dán, a holland — megemlíti, mit tettek nemzeti nyelvükért és nemzetiségükért, majd kérdés, vagy felkiáltás formájában szólítja meg saját nemzetét, a csehet, hogy miért nem tett még semmit, hogy miért nem vesz példát ezektől a nemzetektől. Itt még a magyar példára való hivatkozásnak nincs különösebb jelentősége. Arra mutat, hogy a magyar nyelv fejlesztése és védelme érdekében hozott intézkedésekről és intézményekről, a magyar nyelvi és nemzeti újjászületés tényéről elég általános tudomásuk van. Az ilyen hivatkozások ezt a műveltebb réteg szélesebb köreiből is köztudattá tették.

Olyan korban, amikor lenézéssel, sőt lesajnálással tekintett a többség a magyarságra, ez a burkolt elismerés is sokat jelent. Van azonban a romantikus kornak egy sajátos gesztusa is, amellyel serkentő céllal rámutat a magyar fejlődésre. Jellemző példa erre Prav. Kaubek egyik tanítókölteményéből: „Ahol a magyar már megpróbálkozott, miért ne merészkedjék ott a szláv?”¹⁰⁹ Ez a fajta összehasonlítás mintha egy évszázados cseh-magyar versengésre utalna. Lám már a magyarok is haladnak, pedig... — s ehhez hozzá kell gondolnunk mindazt, amit a romantika korában a magyarokról tartottak, — miért marad hát hátra a cseh? Így állítja a cseh mellé a magyart Josef Jungmann 1806-ban a Hlasatel Českyben is: „Ha a magyar jobban fenn tudja

¹⁰⁷ „...Nebot netoliko každý národ, ale i každý národek, Čechové, Poláci, Slováci, Valaši, Magyarové a t. d. snažuje se nyní jazyk svůj vyvyšiti k prostředku neb strojdlu umělosti, a filosofuje a dramatuje slovácky, vlasky...” Ant. Jungmann: Kdo činí kdo trpí křivdu? Krok I. 3.: 62. l.

¹⁰⁸ „Franka slyš řečit, poslechni hovorit Vlacha; Mluví s soudruhy pouze jen v jazyku svém. To koná Uher, Rus též Polák v soucitu vlasti, Každý své šetrí srdečně národnosti. Čechu! proč veřejně česky se mluvíti štítiš, Což se tvůj jazyk cizinským nevyrovná?” Šeb. Hněvkovský: Neslušný zvyk, ČVčela 1839. 5. l.

¹⁰⁹ „...jestli se tam již Maďar odvážil, Proč by sem tam Slovan neopovážil?” Prav. Kaubek: Spisovatel a Recensenti. Květy 1834. 301. l.

magát tartani s jobban virágzik, mint ahogy azt a külföldiek elképzelik, miért ne tehetné ezt, ha akarja, a cseh is... Követni kell a magyarokat abban, hogy szeretik nyelvüket és megőrzik nemzetük eredetiségét.¹¹⁰ A magyar nyelvszeretet és nemzetiség-védelem ténye tehát igen korán és igen széles körben ismert volt. Magukat az intézményeket és az országgyűlés nyelvi követelményeit a huszas és harmincas évek folyamán ismerik meg. A törvényhozás nyelvi természetű döntései váltottak ki kétségkívül a legszélesebb körben érdeklődést. Elsősorban nem mint követendő példát, hanem, mint az ellenséges fél hadműveleteit kísérték figyelemmel. Már említettük Eugen Czernin és Palacký érdeklődését az 1825-ös országgyűlés iránt. A magyar reformországgyűlések valószínűleg másokat is élénken érdekeltek. Így Plánek írja 1833-ban Čelakovskýnak: „Tudassa velem mindazt, amit a magyar országgyűlésről tud, mert ezek fontos dolgok...”¹¹¹ S máskor, ugyan ebben az évben, így ír: „Isten tudja, mikor kapunk hírt arról, amit a magyarok határoznak...”¹¹² 1839-ben a porosz hivatalos lapból adnak hírt a magyar nyelvtörvényről a Česká Včelában.¹¹³ Ezek a gyér adatok arra engednek következtetni, hogy az érdeklődés is meglehetősen elszigetelt volt, a hírszolgálat bizonytalan, egyik barát a másiknak adja tovább a híreket, vagy fél Európa megkerülésével, külföldi újságokból értesülnek arról, ami a szomszédságukban történik.

A Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Színház voltak kétségkívül azok a kultúrintézmények, amelyek a cseh közvéleményt leginkább érdekelték s amelyek munkája és programja leginkább buzdíthatott az utánzásra. Itt ismerjük fel a német lapoknak, elsősorban a kitűnő Ost und Westnek jelentőségét. A magyar kulturális eseményekről és a kultúrintézmények munkájáról ez a lap rendszeresen beszámol. 1837-ben hosszabb cikkben ismerteti a Tudományos Akadémiát, összefoglalja az akadémiai törekvéseket és ismerteti a korábbi kísérleteket.¹¹⁴ 1838-ban újra kiemeli az Akadémia fontosságát a ma-

¹¹⁰ „... müželi vsak Magyar vdržeti se a zkvetati vice, než, cyzozemci sobě predstavují, proč, chtěje těz, nemohlby Čech? Nedáli jemu zdvořilost jeho, aby jako Magyar spolníky sve nazyval přípletkami, měltby ovšem ho následovati v tom, aby miloval jazyk svůj, a zachoval původnost národu svého...” J. J.: O jazyku českem. Hlasatel Český 1806. III. 342. l.

¹¹¹ „Co Vám známo o Maďarském sněmu dejtě mě vědět neb jsou to důležité předměti...” 8. ledna 1833, Sb. pramenův II. 14. 291. l.

¹¹² „O čem se Madarove (!) usnesou bůh ví jesly nám k známosti přijde...” 16 února 1833, u. o. II. 14. 293. l.

¹¹³ ČVčeľa 1839. 392. l. Az országgyűlésekről a Pražké Noviny is beszámol: 1843. 30. és 44. sz. 1844. 90. sz.

¹¹⁴ Ost und West (OuW) 1837. 24. l.

gyar irodalom életében: a magyar Akadémia t. i. igen nagy súlyt fektet a szépirodalom támogatására,¹¹⁵ 1839-ben a drámabíráló-osztály működését dícséri s szinte Németországnak ajánlja követésre: „Wo ist je in Deutschland so etwas zur Beförderung der Nationalliteratur geschehen? — Man sieht, daß die Magyaren ihre Sprache ungemein lieben.“¹¹⁶ Ugyanígy nyomon követik a pesti színház fejlődését. 1838-ban a Pesti Nemzeti Játékszíni Zsebkönyv nyomán hírt adnak a színház megnyitásáról, tagjairól. A pesti tudósítók, így különösen Rummy és Chownitz, később is igen sűrűn beszámolnak a színház életéről.¹¹⁷ A lap az Akadémia és a Nemzeti Színház fontosságát a nemzet életében gyakran egész határozottan kiemeli, 1838-ban például Gaal Peleskei Notáriusának sikeréről írva: „Die Ungarische Gelehrten-gesellschaft und das Nationaltheater können zwei mächtige Hebel zur Emporbringung der magyarischen Literatur werden...“¹¹⁸ Sőt gyakran már az Ost und West is példaképen állítja a magyar írók és tudósok munkáját a csehországiak elé: R. G. például egy Nachahmungswerte Gesellschaft c. cikkében Balogh Pál javaslatáról egy népies kézikönyveket szerkesztő társulat tárgyában, megjegyzi: „Auch in Böhmen thäte eine solche Gesellschaft Noth und hier wäre ein äußerst fruchtbares Feld der Thätigkeit für die böhmischen Literatoren.“¹¹⁹

Ha a két vezető cseh folyóirat, a Česká Včela és a Květy České kisebb-nagyobb híreit összeállítjuk, fogalmat nyerhetünk a magyar Akadémia és a Nemzeti Színház iránt megnyilvánuló szakadatlan érdeklődésről. A Květy 1834-ben — megalapítása évében — már hírt ad az Akadémia vagyonáról, összehasonlítva azzal az összeggel, amely a cseh irodalom támogatására szolgál. 340.000 áll itt szemben 11.000 forintra. Ez az összehasonlítás tehát nem csak a Magyar Tudományos Akadémia gazdagságára vet világot, de sarkalólag is kíván hatni, a cseh kultúrintézmények, főleg a Múzeum támogatására akar buzdítani.¹²⁰ Ugyanebben az évben már a Česká Včelában is szóba kerül az Akadémia: egy pesti német lapból fordított cikkben olvashatjuk, hogy

¹¹⁵ OuW 1838. 334. l.

¹¹⁶ OuW 1839. 264. l.

¹¹⁷ Rummy cikke: OuW 1838. 122. l., v. ö. még Chownitz: Mittheilungen aus Pesth 1838. I. u. ö. 1839. 383. l., 1839. 96, 132. 11. stb. (A Peleskei Notáriusról és a Tisztújításról:) OuW 1843. 294. l.

¹¹⁸ OuW 1838. 398. l.

¹¹⁹ OuW 1841. 52. l., v. ö. még: 1840. 312. l. (Es ist bekannt, dasz die Magyaren ausserordentlich viel zur Emporbringung ihrer Sprache und Literatur thun.) 1846. 63—64. 11. (Wenn doch auch in andern Ländern ausgezeichnete Dichter so beschenkt würden.)

¹²⁰ Květy 1834. 318. l.

az Akadémia erőteljesen pártolja az irodalmat.¹²¹ 1836-ban, szintén talán nem minden célzatosság nélkül ad hírt a Květy arról, hogy az Akadémia kiadta a filozófiai fogalmak magyar neveit:¹²² a cseh terminológia a cseh tudományos köröknek is nehéz kérdése volt. 1836-ban, ugyanebben a lapban, Just. Michl cikksorozatot szentel a nevezetesebb tudományos és irodalmi köröknek. Az első természetesen a cseh Tudományos Társaság, a második a Magyar Tudományos Akadémia. A kétlapos cikk az akadémiai törekvéseknek és az Akadémia történetének, valamint alkotmányának igen jó, használható összefoglalása. Hangja lexikonszerű, tárgyilagos, egyéni megjegyzéseit a szerkesztő csak jegyzetben fejt ki. Az Akadémia egyik feladatához, nyelvészeti tanulmányútak rendezéséhez fűzi a következő megjegyzést: „Igen dicséretreméltó vállalkozás! Nálunk Csehországban és Morvaországban is kellene ilyen tanulmányútakat rendezni.”¹²³ Az Akadémia gazdagsága, élénk tevékenysége a negyvenes évek folyamán is felkeltette a csehek irigységét. A cseh nemesség nem volt olyan áldozatkész, olyan lelkesen nemzeti szellemű, mint a magyar. Így a Květy bécsi levelezője 1846-ban a Maticce szép fejlődéséről elmélkedve megjegyzi, hogy nincsenek ugyan olyan jövedelmi forrásai, mint például a magyar Akadémiának. Felsorolja, hogy a magyar főurak mekkora összegekkel járultak hozzá az Akadémia megalapításához.¹²⁴ Az Akadémia tudományos tevékenysége, előadásai is többször felkeltik önzetlen érdeklődésüket.¹²⁵

A pest-budai színházi életről az első részletesebb tudósítást a Česká Včelában olvassuk, 1834-ben. A hosszabb beszámolót a Spiegelből fordították.¹²⁶ 1837-ben a Květy -j- jelzésű munkatársa, aki gyakran fordít híreket magyar és magyarországi német lapokból, számol be a Nemzeti Színház megnyitásáról. A helyárák elég magasak voltak, mégis sokan kénytelenek voltak visszatérni, nem kapván már jegyet, egyesek már délután három órakor odaálltak a színház elé, sőt nyolc ember már előző nap elbújt a székek alatt, hogy tanúja legyen a megnyitásnak „To jest láska k jazyku národnímu!“ „Ez aztán a nemzeti nyelv szeretete!“ — jegyzi meg a cseh újságíró.¹²⁷ Az Akadémiáról és

¹²¹ ČVčela 1834. 104. l.

¹²² Květy Příloha 1836. 4. l.

¹²³ „Velmi chvalitebné podnikání! I u nás v Čechách, v Morave měloby se takové cestování zříditi...“ u. o. 1836. 78–79. ll.

¹²⁴ Květy 1846. 35. l.

¹²⁵ ČVčela 1844. 368. l. és Květy 1845. 115. l.

¹²⁶ ČVčela 1834. 183. l.

¹²⁷ Květy 1837. 269. l.

a Nemzeti Színházról közölt hírek forrása legtöbbször valamelyik pesti német újság, a Spiegel, vagy a Pesther Tageblatt.¹²⁸ 1840-ben kívánatosnak tartják, hogy a cseh színpadokon is játsszanak a kiváló külföldi drámaírók műveiből, mint ahogy ez a pesti színházban történik.¹²⁹ De nem csak követésre méltó dolgokat tudnak a hírekből kiolvasni. Egyre többet hallani a Nemzeti Színház gyér látogatottságáról, sőt a negyvenes évek folyamán hanyatlásáról is: inkább nyelviskola, mint színház.¹³⁰ Nemcsak az Akadémia, a színház gazdagsága is irigységgel tölti el őket. Olvassák valamelyik magyarországi lapban, hogy 12.000 forint segélyt kap a rendektől. Ha nekik színházuk és pénzüik lenne!¹³¹ Így a magyar színjátszásról beérkező hírek nyomán egyre követelőbben állandóan felmerül a cseh nemzeti színház — a pesti mintára anyagilag független, csak csehül játszó állandó színház — szükségességének gondolata. Látva a pesti Nemzeti Színház keltette élénk irodalmi pezsgést, olvasva a sikeres drámapályázatokról, egyre határozottabban megérlelődik a cseh közvéleményben az eszme, hogy nekik szükségük van Prágában állandó cseh színházra. „Várhatnak-e valami hasonlót a mi drámaíróink is? — írja 1845-ben a Květy egy magyar drámapályázattal kapcsolatban. — Egy dolog él most legújabb reménységünkben, t. i. a saját cseh színház Prágában.”¹³² Az ötvenes években a vezető szépirodalmi folyóirat, a Lumír figyelme is a magyar színjátszásra tapad.¹³³

A csehek érdeklődése nem szorítkozik erre a két intézményre. Felkeltették figyelmüket a magyar szellemi élet legváltozatosabb megnyilvánulásai és utánzásra, megvalósításra buzdítottak. Székács József szerb népdalfordításáról az Ost und Westen keresztül vesznek tudomást. Jiří Jan ze Staré Prahy a Květyben ezt fűzi a német lap cikke után: „Ebből látjuk, mennyire kívánatos az, hogy valaki sikerült fordításokat nyújtson nekünk is a rokonnép oly gazdag dal- és elbeszél-

¹²⁸ Květy, Noviny 1840. 44. l., ČVčela 1834. 183. l.

¹²⁹ Květy, Noviny 1840. 44. l.

¹³⁰ Květy 1845. 51., 1845. 112, 360 ll. stb.

¹³¹ „Kdyby nám chtěl někdo ročně takovou summu obětovati — kde bychme se v krátkém čase octnuli?...” U. o. 1842. 32. l.

¹³² „Zda-liž pak se něčeho podobného také naši dramatikové dočkají?... Jedno žije ted v naši nejnovější naději—totiž vlastní české divadlo v Praze.“ u. o. 1845. 148. l.

¹³³ Hírek a Lumírban a magyar színházak vagyónáról, új darabokról, színészekről: 1851, 837, 933, 958, 1125, ll., 1852, Příloha 16, 32; 36; 48. ll.; 1853. Příloha 44, 48, 52, 76. ll., 1855, 599. l., Příloha 110, 119. ll., 1856; 744—745. ll.; 1858; 120, 240, 480, 720. ll., stb.

lés-kincséből.¹³⁴ Nem kerüli el figyelmüket az sem, hogy a magyarok egyesületet akarnak alapítani, melynek feladata lehetne a népnek könyvet adni a kezébe.¹³⁵ Ez az eszme később megfogant a cseheknél. — A magyar közmondásgyűjtemények felkeltik irigységüket: vajha a cseh közmondásokat is összegyűjtené valaki.¹³⁶ — Miroslav Kőrösi Csoma Sándor alakját szinte a haza s nyelv szeretet példajaként állítja a cseh közönség elé: „Új, szokatlan példát adott korunkban az anyanyelv iránti dícséretreméltó szeretetre az erdélyi magyar Kőrösi Csoma Sándor, aki az anyanyelvre iránti felébredt szeretetből egész életét annak felvirágoztatására és fejlesztésére áldozta.“¹³⁷ Van azonban egy másik magyar férfiú is, aki mindenkinek fenntartás nélkül ideálja lehet, akit a Květy csak tisztelettel és elismeréssel tud említeni, s ez Széchenyi.¹³⁸ — Olykor azonban csípős megjegyzéseket fűznek a magyarországi hírekhez. Így tesz a Květy az Akadémia által kiadott nyelvtannal kapcsolatban. Majd komoly hangnembe csap át s megállapítja, hogy egy jó nyelvtan épen nekik sem ártana.¹³⁹ Gondosabb utánjárással még szaporíthatnánk a példák számát. Nem maradtak kétségkívül teljesen hatástalanok azok a megjegyzések sem, amelyeket egyes kisebb útleírásokban a magyarok nyelv szeretetéről olvashatunk. Így Burián főhadnagy, a Květyben beszámolva soproni kirándulásáról, csudálkozásának ad kifejezést, hogy milyen örömmel beszél mindenki magyarul, még a szépnem is.¹⁴⁰

Megállapíthatjuk, hogy a cseh közvélemény a harmincas és a negyvenes években érdeklődéssel kísérte a magyar kulturális mozgalmakat. Ez az érdeklődés nem volt azonban sem különösképen mély, sem különösképen alapos és nem is rendkívüli. A szláv hírek sokkal nagyobb helyet foglalnak el. A magyar fejlődésből csak néhány vonást ragadnak meg, csak néhány jelenséget állítanak utáncandó példa-

¹³⁴ „Z toho poznáváme, jak žádouci i nám Čechům jest to věc, aby nám někdo zdarilě převody tak bohatých písní a pověstí zpřizněného národu podal.“ Květy, Příloha 1839, 36. l.

¹³⁵ Květy 1841, 99. l.

¹³⁶ „Kdy asi nám se zjeví náramný poklad národu slovanského v důkladné a uplné sbírce jeho hlubokomyslných přísloví?“ Květy, Příloha 1839, 24. l.

¹³⁷ „Nový, neobyčejný příklad chvalitebné lásky k materčině dal nám za našich dob Maďar Alexander Csoma z Kőröse, Sedmihradčan, jenž od krásné doby probuzené obliby na své materčině celý život svůj, aby zkvětla a zmocnila se, obětoval.“ ČVčela 1842. 302—303. II.

¹³⁸ Květy 1843. 15. l.

¹³⁹ U. o. 1844. 32. l.

¹⁴⁰ U. o. Květy 1839. 216. l.

ként közönségünk elé. Sokkal fontosabb Vinarický, Kampelík és Kolovrat állásfoglalása.

Karel Vinarický 1832-ben egy tervezetet dolgozott ki a cseh nyelvnek az iskolába való bevezetésére. Eszerint az elemi iskolákban a tanítás nyelve mindenkor az anyanyelv, a középiskolában pedig mindkét nyelvet, csehét és németet tanítanak. Tervezetében hivatkozik a monarchia más nemzeteinek, elsősorban a magyarnak hasonló törekvéseire.¹⁴¹ Vinarický tehát nemzeti küzdelméhez a monarchia határain belül keres példát és szövetségest. A magyar-cseh sorsközösség gondolata itt már elevebben él s innen már csak egy lépés kell annak a felismerésére, hogy Csehország és Magyarország majdnem teljesen hasonló helyzetben, hasonló célokért küzdenek, tehát a küzdelem módjai is kell, hogy egyformák, vagy hasonlóak legyenek. S ezért kell a cseheknek a nemzeti küzdelemben előrehaladottabb magyaroktól tanulniok. A magyarok példaadó hazaszeretete és nyelvművelő törekvései előtt hajtja meg az elismerés zászlaját Fr. K. Kampelík: „Más dícséretreméltó érdemeiken kívül még az is meg van a fiatal magyarokban, hogy nemzetüket szeretve és nyelvüket művelve kiemelkedni igyekeznek, hogy az európai nemzetek sorában semmivel sem maradjanak szégyenben.”¹⁴² Ugyancsak a magyar példa, az egész módszer és kultúrális program lebeghetett Kolovrat miniszter szeme előtt, mikor a cseh Akadémiának a magyarok követését ajánlja. 1840-ben ugyanis a cseh Akadémia egy küldöttsége, melynek tagjai Palacký, Jungmann és Kalina voltak, üdvözölte az Akadémia elnökét, Kolovratot. Václáv Staněk Vinarickýhez intézett levele szerint Kolovrat többek között ezt mondta a küldöttségnek: „Törődnünk kell a cseh nyelvvel, különben elpusztulunk. Tekintsünk a magyarokra!”¹⁴³ Kolovrat tehát épen a magyarokat ajánlja a cseh nemzet szellemi vezetőinek figyelmébe, mint követendő példát. Most tehát Vinarický, Kampelík és Kolovrat már nem egy-egy dícséretes jelenségre hívják fel a csehek figyelmét, hanem az egész módszerre, az egész program utánzására. A következők meg fogják mutatni, mennyire fogadták meg a csehek a jótanácsot.

¹⁴¹ V. Ot. Slavík: Z literární pozůstalosti Kan. K. A. Vinarického, ČČM 1872. 352–353. ll.

¹⁴² „Mimo jiných chvalných cností i tu do sebe mají mladí Maďaři, že svůj národ milují a svou řeč vzdělávajíce vyniknouti se snaží, by mezi Evropskými národy v žadu nezůstali ku své hanbě.“ Listy poslané Moravanům od Fr. Kampelíka, Moravana. Ve Vídni, 6. ledna 1837. — Hronka 1837, díl II: sv. I. 25. l.

¹⁴³ „My se musíme ujímati českého jazyka, sice zahynem; podívejme se na Maďary!“ V Praze dne 12. října 1840. Sb. pramenův II. 11. 349. l.

A negyvenes években a magyar alkotmányjogi és reformküzdelmek — egyes történetírók, mint Denis, Heidler és Kaloušek megállapításai szerint — jelentős hatást gyakoroltak a cseh alkotmányos érzés fejlődésére.¹⁴⁴ Ezt tagadni látszik egy kortárs, Josef Václáv Frič kiváló forrásértékű emlékirataiban. Frič a prágai forradalom egyik vezéralakja volt, összeköttetésben áll a magyarokkal, később pedig komáromi fogsága és deési száműzetése még inkább összekapcsolják a magyarsággal. Ő maga csodálja a magyarok alkotmányos küzdelmeit, a márciusi forradalmat — ő maga is ilyesfélét szeretne csinálni Prágában. Emlékirataiban megállapítja, hogy a negyvenes évek folyamán a magyar alkotmányos küzdelmeknek nem szentelt senki sem figyelmet Csehországban, legfeljebb a Védegylet-mozgalmon gúnyolódtak; hogy a magyar országgyűlésen a kisnemesség áldozatos harcot folytatott az abszolutizmussal és az arisztokráciával szemben a jobbagységért, ez a csehek nem érdekelte. Az általános adózásért megindult harcról nem vettek tudomást, pedig minderről hírt adott Kossuth lapja, a Pesti Hírlap: ez azonban számukra lepecsételt könyv maradt.¹⁴⁵ Frič megállapításaiban kétségtől sok igazság van. A magyar politikai hatás nem volt olyan erős, hogy öt, vagy akár tíz év alatt átformálhatta volna a cseh népet, nem volt elég erős arra, hogy alkotmányos és történelmi érzést kelthetett volna a népben, melynek — megállapítása szerint — nem volt olyan áldozatkész, a nemzettel együttérző, öntudatos nemessége, mint a magyarnak. A cseh közvélemény érdeklődésének továbbra is csak a nyelv és irodalom maradt a tárgya s ennek a veszélytelen törekvésnek védelme alatt igyekeztek a csehek a rájuk szakadt nagy időkben ügyesen kivezetni az országot a háborgó vizekről, melyeken hajózni sem hajójuk falai nem voltak elég erősek, sem kormányosaik elég gyakorlottak.

Frič szerint a Pesti Hírlap lepecsételt könyv, „kniha zapečetená“ maradt. Ezzel szemben megállapíthatjuk, hogy nem csak az Ost und West, hanem a Květy és a Včela szerkesztőségében is igen jól ismerik Kossuth lapját, olvassák és híreket is vesznek át belőle. Az Ost und West kiemeli a lap nagy olvasottságát és elterjedtségét.¹⁴⁶ A Květy 1841 óta ad híreket a Pesti Hírlapból. Különösen egy P. W-y jegy alá

¹⁴⁴ Ernest Denis: *La Bohême depuis la Montagne blanche* II. 202. l. — Josef Kaloušek: *České státní právo*, Praha 1892² 534. l. — Jan Heidler: *Čechy a Rakousko v politických brožurách předbřeznových*, V Praze 1920, 163—164, 205. ll.

¹⁴⁵ Paměti II. 236—238. ll.

¹⁴⁶ *OuW* 1844, 48. és 108. l.

rejtőző munkatársa fordít a Pesti Hírlapból.¹⁴⁷ A Česka Včela 1844 óta figyeli a lapot. Ennél az újságnál egy *ist* jelzésű munkatárs jegyzi a legtöbb cikket.¹⁴⁸ Ez az újságíró kétségkívül tudott magyarul; pesti híreit közvetlenül a magyar újságokból szerzi, nem másodkézből. A Lant és Kard c. folyóirat tervéről például a Budapesti Híradón keresztül ad hírt, nem az Ost und Westen s ennek forrásán, a Pesther Tageblatton keresztül.¹⁴⁹ A Pesti Hírlapból átvett hírek azonban a legritkábban politikai természetűek, A csehek túlnyomó nyelvi és irodalmi érdeklődéséhez híven inkább irodalmi és kulturális események, meg apró jellemző esetek érdeklik őket. Havliček mindkét lapja, a Včela és a Pražské Noviny¹⁵⁰ ismeri a Pesti Hírlapot. Erre még más összefüggésben rátérünk. Kossuth lapja nem volt tehát ismeretlen a cseh közvélemény legfontosabb irányítói előtt. A többi magyar újságot azonban ugyanígy ismerik ezekben a szerkesztőségekben s nincs jele, hogy a Pesti Hírlapnak különösebb érdeklődést szentelnének; ez az újság eljutott ugyan a cseh irányadó körökhöz, de ott nem tette azt a hatást, amit joggal el lehetett volna várni.

Senki sem fordult olyan érdeklődéssel a magyar alkotmányos küzdelmek és általában a magyar reformkor eseményei felé, mint Karel Havliček Borovský. Havliček a romantikus ideológiában nőtt fel, majd meglátogatta Lengyelországot és Oroszországot. Egy évi oroszországi tartózkodás után az oroszokban és a tartalmatlan pánszlávizmusban mélyen csalódva tért vissza hazájába, s a cseh politikai realizmus s az ebből fakadó austroszlávizmus hirdetője lett. Járt Magyarországon is: beutazta a Felvidék északi részét. Híve a cseh és tót nép egységének, sőt ő egyike az elsőknek, akik komolyabban kezdenek érdeklődni a tótok életkörülményei és sorsa iránt, egyike a keveseknek, akiknek a csehszlóvákság nem csak jelszó. Magyarországról kezdetben ő is az általános romantikus felfogást vallotta, aminek nyomait megtaláljuk későbbi írásaiban s lapjainak a magyarsággal szemben használt hangjában. A magyarságot — a romantikus felfogáshoz híven — a szlávok s még inkább a csehek ellenségének tartja, de még sem olyan veszedelmes ellenségnek, mint az oroszokat és a lengyeleket. „Ugyanis abban a helyzetben vagyok, hogy bebizonyíthatom, — s kedvem is van hozzá — írja 1844-ben Moszkvában — hogy az oroszok és mutatis mutandis a lengyelek nem testvéreink, mint ahogy őket nevezük,

¹⁴⁷ Květy 1841, 24. 88. 152. ll., 1843, 56. l. 1845, 260. l., 1847, 295. l. (az ősiségről)

¹⁴⁸ ČVčela 1844, 125. l., 1846, 16, 188. ll.

¹⁴⁹ U. o. 1844, 243. l.

¹⁵⁰ Pražské Noviny 1846. 56. sz.

hanem sokkal inkább ellenségeink és veszedelmesebb nemzeti-ségünkre nézve, mint a magyarok és a németek.¹⁵¹ S hasonlóan ír két évvel később.¹⁵² A magyarokat a tótokon keresztül ismerte meg, tehát elsősorban a magyarosítás túlkapásairól hallhatott, de ugyanekkor megtudhatott olyasmit is, a magyar alkotmányos és nyelvi küzdelmekről, ami felkeltette érdeklődését. Hallhatott olyan tót hangokat is, amelyek őszinte megbecsüléssel szóltak a magyarságról s a magyarság nagy férfiairól.¹⁵³ A magyarosításról, a magyar alkotmányos küzdelmekről, Széchenyiről ugyan már előbb tudomása lehetett: 1843-ban egyik barátja, Girgl ír neki minderről. Feltételezhetjük, hogy a magyarországi események már a negyvenes évek elején is Havliček és barátainak beszéd tárgyai voltak. Amint a romantika útvesztőjéből kivezető utat keres népe számára, a magyarok példája lebeg a szeme előtt. Az ő célja épp úgy a nemzeti és alkotmányos függetlenség, mint a magyaroké, ugyan azon az úton akar ő is haladni, mint a magyarok. Ezt bizonyítja egyik barátjának, Vácsláv Zelenýnek szóbeli közlése, melyet Josef Kaloušek jegyzett föl: „Karel Havliček, ennek az évtizednek a közepén — (1845 körül) — meg volt arról győződve s ezt ki is jelentette barátai, fiatal hazafiak körében, hogy ha az országgyűlés ebben az ütemben halad, akadályok nélkül, tíz éven belül a cseh alkotmány oly jól biztosítva lesz, mint a magyar.”¹⁵⁵ Ez az adat azt mutatja, hogy Havliček, kétségkívül magyar hatásra, letért a teljesen szűkkörű nyelv- és irodalomművelés programjáról és élénk figyelemmel kísérte a magyar alkotmányos küzdelmeket. Még határozottab-

¹⁵¹ „Jsem totiž v stavu a mám chut dokázat, že Rusové a mutatis mutandis Poláci, nejsou naši bratři jak je jmenujeme, ale mnohem větší nepřátelé a nebezpečnější naši národnosti než Maďari a Němci.“ Levele Zappnak: Moskva, 22. 5. 1844. Korrespondence 146. l.

¹⁵² „Přiznávám se, že mi Maďari, co zjevně nepřátelé Čechů i Ilířů, jsou milejší než Rusové, kteří s Jidášským políbením přicházejí — nás vstřít do kapsy.“ Polit. sp. I. 64. (Slovan a Čech).

¹⁵³ Hogy a tótok befelé elismerték egyes magyar törekvések önzetlenségét és egyes magyar álamférfiak nagyságát, azt a Hronka egy — sajnos — anonym cikke is bizonyítja. Innen vesszük ezt a pár mondatot: „... jsou i mezi Maďarmi mužové, kteří „sluší čest a dika“ a které upřímně ctí nejen vlast Uherska, ale cela Evropa...” Hronka Dílo I. sv. I. 61. l.

¹⁵⁴ Korrespondence 50—51. II. Girgl ismeri Thun művét is: Über die Stellung der Slowaken in Ungarn. u. o. 45. l.

¹⁵⁵ „Karel Havliček v polovici toho desítiletí byl přesvědčen a předpovídal v kruhu přátel svých, mladých vlastenců, že půjde-li sněm tím chodem bez přetržky, za deset let bude ústava česká tak dobře opatřená, jako uherská.“ Kaloušek: České státní právo, 534. l.

ban mutat rá Havliček arra, hogy a magyar eseményeket figyelemmel kell kísérni s a magyaroktól, bár ellenségek, tanulni kell, egyik levelében, melyet a Pesten tartózkodó Vojtěch Weidenhofferhez intéz, 1845-ben, tehát előbbi nyilatkozatával körülbelül egyidőben, még mielőtt újságírói pályáját megkezdte volna: „Ott Pesten, remélem, meggyőződik arról, hogy mit kell nekünk, cseheknek országunkért tennünk, hogy abból a megvetésből, melybe esett, kisegíthessük. A magyarok először megtanítják Önt arra, hogy kell nyelvünket és hazánkat szeretnünk és jogait megvédenünk. Megnyílik a szeme, hogy mi hiányzik még nekünk cseheknek, hogy a többi nemzetek sorába állhassunk: és meggyőződik, hogy nem bolondok azok, akik a cseh nyelvet felkarolják, mint ahogy őket a mi szegény, elvakult és műveletlen honfitársaink nagy része nevezi.”¹⁵⁶ A levél igénytelen magánlevélnek készült. A címzett nem tartozott a cseh felújulás jelentékenyebb alakjai közé; Havliček földije volt, jó cseh, de úglátszik, inkább gazdasági érdeklődésű ember, később gyáros lett Német-Bródon és képviselőséget is vállalt. Pesten a fiatal Weidenhoffer meglehetősen elszigetelve érzi magát, nem talál megfelelő cseh társaságot. Havliček e levélben ajánlja neki, hogy kiket keressen fel. A levél épen a címzett jelentéktelensége folytán általánosabb érdekességet nyer: Havliček itt az átlag-csehek ajánlja, hogy járjon nyitott szemmel Magyarországon, igyekezzék megfigyelni, hogyan dolgoznak a magyarok, tanulja meg tőlük, hogyan kell a hazát és nyelvét szeretni, hogyan kell jogait megvédeni. Azonban nemcsak tanulni lehet Magyarországon, hanem egy kicsit a jövőbe is lehet látni. Magyarország a nemzeti fejlődésben előbbre van, mint Csehország, ott a csehek megláthatják tehát annak a nemzeti küzdelemnek, melyet most folytatnak, az eredményeit s akkor el kell ismerniök, hogy nem bolondok azok, akik a cseh nyelvért és irodalomért lelkesednek és dolgoznak. Ezzel a tanulsággal kell járnia minden cseh számára egy magyarországi tanulmányútnak. Az a Havliček, aki minden átlag-csehek ilyen tanulságok levonását ajánlja a magyar fejlődésből, kétségkívül maga is levonta ezeket a tanulságokat, talán épen felvidéki útján, melynek emlékei ebben a levélben is vissza-

¹⁵⁶ „Tam v Pešti, jak doufám, přesvědčíte se, co my Čechové pro svou zem činiti musíme, abychom jí opět z opovržení do kterého padla, pomoci mohli. Maďari Vás teprv naučí, jak svůj (přetržené slovo) jazyk a vlast svou milovati a svá práva hájiti musíme... Otevrou se Vám teprv oči co nám Čechům ještě schází, abychom se vedle jiných národů postaviti mohli: a přesvědčíte se, že nejsou ti lidé, kteří se tak češtiny ujimají, blázny, jak je větší část našich ubohých, zaslepených a nevzdělaných krajanů jmenuje.“ V Brodě Něm. 4h září 1845, Korrespondence 751. l.

csengenek. Hogy a magyar példa állandóan, mint ösztönzés, buzdítás állt előtte, elég még csak egy jellemző kijelentést idéznünk. Jakub Malý egy röpiratára felelve lapjában, a Pražské Novinyban, egy különben döntő jelentőségű cikkben mondja ezeket: „Nincs talán alkalmunk csehül tanulni? vagy nemzetiségünket szeretni? Hát ki parancsolja nekünk, hogy együnk, hogy bálba, színházba menjünk?... Ki parancsolja a magyaroknak, hogy magyarul tanuljanak és szeressék nemzetiségüket és nyelvüket?”¹⁵⁷ Cikkei, levelei elárulják azt is, hogy a magyarországi eseményeket nemcsak nagy általánosságban — mint legtöbb kortársa — hanem részletesen is ismeri, így például a jobbágyszabadítás különböző próbálkozásairól is értesült: „Épp így senki sem akadályozza meg a községet abban . . . , hogy közös erővel kiváltsa magát a jobbágyságból (amint azt most Magyarországon sok község teszi.)”¹⁵⁸ Idézetünk egyúttal azt is igazolja, hogy Havliček eszméire a magyarországi reformeszmék közvetlenül is hatottak.

Havliček lapjai élénk érdeklődéssel kísérik a magyar nyelv, irodalom, kultúra és politika eseményeit. Magyarországi hírei nemcsak a német újságokból, hanem közvetlenül a magyar hírlapokból is származnak. Havliček nem tudott magyarul, de bizonyára voltak környezetében olyanok — esetleg tótok — akik a magyar lapokat figyelemmel kísérték és az érdekesebb hírekre Havliček figyelmét is felhívták. A magyar híryanag kiválasztásában már nem a véletlen vezeti a szerkesztő kezét, hanem bizonyos határozott szempont. Érdekes bizonyítékot ad Havliček a kezünkbe arra, hogy Csehországban voltak a negyvenes években magyarul is beszélő csehek. Schnabel német statisztikus megkísérelte megállapítani a Csehországban élő németek számát. A németekhez számította mindazokat, akik foglalkozásuk kapcsán kénytelenek németül beszélni: hivatalnokokat, kereskedőket stb. Havliček ezt a tételt ad absurdum vezeti: mindenki olyan nemzetiségű, amilyen nyelven beszél. Így vannak Csehországban latinok, angolok, franciák, héberek, „de tudunk néhány magyarról is — ba vime i o několika Maďarich.”¹⁵⁹ Havliček tud tehát magyarul is beszélő csehekről. A Včela szerkesztőségében már a —j— és az *ist* jelzésű munkatársakról feltételeztük, hogy tudtak magyarul. Havliček szer-

¹⁵⁷ „Což pak nemáe přiležitost učít se česky? aneb milovat národnost svou? Kdo pak nám nařizuje jíst, na bály, do divadla chodit atd?... Kdo pak Maďarům nařizuje učít se maďarsky a milovat jazyk a národnost?” Polit. sp. I. 98. l.

¹⁵⁸ Co jest obec? u. o. I. 150. l.: „Rovněž tak by nikdo nepřekážel obcím... kdyby se společnou podporou z poddanství vykupovaly (jako to nyní v Uhřích mnohé obce činí).“

¹⁵⁹ U. o. I. 296. l.

kesztősége alatt ezekkel a jelekkel nem találkozunk többé, de valószínű, hogy ekkor is volt valaki a munkatársak között, aki magyarul értett. A magyartárgyú cikkekhez gyakran fűznek magyar szólásokat, szavakat, főleg gúnyos hangon: Isten engem, Isten hírével, hogy az isten úgy segítjen, éljen.¹⁶⁰ Jancsovics István magyar-tót szótárára a Včela szerkesztősége útján is elő lehet fizetni, mint a lap írja. Nem volt tehát idegen a gondolat, hogy egyes cseheknek szükségük lehet magyar szótárra.¹⁶¹

Szemlét tartva a Včela magyartárgyú hírein, mindenekelőtt egy kis cikket kell bemutatnunk, amely Havliček felfogására rendkívül jellemző, s amely mindazt, amit Havliček és a magyarok viszonyáról mondtunk, még csak alátámasztani látszik. Egy szellemes kis cikket vesz át a Pesti Divatlapból — Havličeknek igen nagy érzéke volt a szellemesség, irónia és a karrikatúra iránt — mely a természettudósok Söpronban megtartandó gyűlése alkalmából természetes és természetellen dolgokról cseveg.

„Először is nem találok természetesnek Magyarorszáiban a német-természetet; nálunk pedig ez uralkodik; hogy ez rajtunk nem természetes nyavaja, azt tudom; ha önök tudnak rajta segíteni, önöket a haza fogja megáldani; és ez természetes. Másodszor, hogy bizonyos urak takarékpénztári részvényesek, az természetes, de ellenben, hogy éppen azon urak a takarékpénztárból a szegény adózónak biztosíték mellett sem adnak törvényes kamatra pénzt; ez nem természetes...” S így cseveg tovább Sodrófa. A cikk fordítója és kommentátora — ez utóbbi talán éppen Havliček — ehhez megjegyzi: „Mutato nomine de te fabula narratur t. j. v. Čechách a v Uhrích jsou mnohé podobnosti.”¹⁶² Azaz Csehországban és Magyarorszáiban sok hasonlóság van. Amit tehát a magyarok meg tudtak valósítani, azt miért ne tehetnék meg a csehek is, hiszen nekik éppen úgy szükségük van rá. Így kísér saját népét buzdító, serkentő, gyakran gúnyosan ostorozó megjegyzéseivel minden magyar kezdeményezést Havliček lapja. Ezek a megjegyzések — főleg a gúnyosak — gyakran éppen a szerkesztő tollából származnak.

A Včela olvasóközönségét állandóan értesíti a magyar irodalom újdonságairól. A Česka Včela volt az első cseh lap, mely — még 1844-ben — a cseh irodalomban először, említette Petőfi nevét.¹⁶³ 1846 legelőjén beszámol több kisebb irodalmi hír között arról is, hogy Petőfi

¹⁶⁰ ČVčela 1839, 284. l., 1846, 124. l., 1847, 352. l.

¹⁶¹ U. o. 1847. 316. l.

¹⁶² Pesti Divatlap 1847, 351. l. — ČVčela 1847, 124. l.

¹⁶³ Bohuslav Nosák pesti levelében 25 června 1844. U. o. 220. l. (Petőfy).

nyomorba jutott és kénytelen volt beállni katonának s a kaszárnyában írta verseit.¹⁶⁴ A kis hírből nem világlik ki, hogy vajjon közlője tisztában van-e a költő életrajzi adatainak egymásutánjával. Maga Havlicek is tudomást szerez Petőfiről. A Hóhér kötele megjelenésének hírére ő fűz a regény címéhez vitriólos megjegyzést: „Kétségkívül a magyarországi nem-magyar nemzetiségeknek a magyarokhoz való viszonyáról és a magyar türelmességről lesz benne szó — legalább a cím erre mutat.¹⁶⁵ Egy évvel később, az 1847. évi második szám címlapján jelenik meg az első cseh Petőfi-fordítás. A fordító csak S. betűvel jelzi magát, kilétét nem tudtuk megállapítani, az Etelkéhez, Fa leszek, ha... és Az én szerelmem c. költeményeket tolmácsolta.¹⁶⁶ A fordítások jól sikerültek, általában hűek, bár az Etelkéhez c.-ben ok nélkül szaporítja a jelzőket. Jelentőségük az, hogy még a forradalmak előtt felhívták a cseh közönség figyelmét Petőfire s költészetének természetét bemutatták. Havlicek lapja máskor is tanújelét adja annak, hogy a magyar irodalmi viszonyokban tájékozott.¹⁶⁷

Egy magyar folyóiratban egy magyar úr felveti egy történelmi arcképcsarnok tervét. A Včela Med a Vosk — Méz és Viaszk — című rovatában részletesen ismerteti a tervet, megjegyezve, hogy ilyesmi Csehországban sem ártana.¹⁶⁸ Galgóczy Gábor 1846-ban kiad egy könyvet: „Tévedések a nyelv körül az egész magyar irodalomban,“ A Med a Vosk rovat megjegyzi hozzá: „Azaz: magyar nyelvtisztító, olyasmi, amit nálunk is elvárunk...“¹⁶⁹ A következő évben herceg Esterházy elrendelte, hogy az alája tartozó uradalmakban a hivatalos nyelv kizárólag a magyar legyen. A hír közlője azonnal arra gondol, hogy mutatis mutandis... De a cseh főnemességtől, amely iránt már a romantika korától kezdve egyre erősödő ellenszenvvel viseltetnek a cseh hazafiak, ilyesmit nem lehet várni: „Mikor rendel el egy cseh főúr valami hasonló szükséges dolgot?“¹⁷⁰ A moldvai csángók érdekében meginduló mozgalom sem kerüli el figyelmüket s itt is az idegen

¹⁶⁴ U. o. 1846. 15. l. („Mladý bujný lyrik Petöfy“).

¹⁶⁵ Bezpochyby se v něm bude jednat o poměru národnosti nemaďarských v Uhřích k maďarské, a o snášelivosti maďarské — aspoň titul na to ukazuje“ u. o. 1846, 124. l. („Oslavený v nejnovejších časech maďarský básnik Petöfi...“).

¹⁶⁶ U. o. 1847, 5. l. („Petöfi náleží nyní mezi nejvítečnější lyriky národu Maďarského“).

¹⁶⁷ Pld. a magyar folyóiratok ismeretéről tanúskodik a következő kis cikk: 1847, 52. l.

¹⁶⁸ „U nás by něco podobného také neškodilo.“ 1846. 172. l.

¹⁶⁹ „To jest: brus jazyka maďarského, takový, jako se u nás očekává...“ 1846. 188. l.

¹⁷⁰ „Kdy asi některý náš pán něco tak prospěšného naridí?!“ 1847. 168. l.

országban szétszórtan élő szlávokra gondolnak: „Még nagyobb számban élnek fajtestvéreink Poroszországban, és mi semmit sem tudunk róluk, sőt Magyarországon élő honfitársainkkal sem törődünk.”¹⁷¹ 1847-ben egy magyar operaegyüttes meglátogatja európai körútra indulva Prágát, ahol előadja a Hunyady Lászlót és több magyar népdalt. Havlicékre nagy hatással volt a magyarok látogatása. Újra felébred elkeseredése honfitársainak nemtörődömsége fölött. Hiszen a csehek nemzetiségüket még hazájukban is szégyenlik, nemhogy külföldre mennének vele büszkélkedni! „El kell ismernünk, hogy nekünk mértéktelenül tetszik ez a magyar vállalkozás és kimondhatatlan fájdalommal gondolunk a mi közönbösségünkre és nemtörődömségünkre. Hol vannak a magyar népdalok a mi szeretett, tarka, kedvesen egyszerű nemzeti dalainktól és hogy tele lenne a világ a mi dicséretünkkel, ha mi csehek is hasonló módon indulnánk bemutatni azokat más nemzeteknek! Miért nem vállalkoznak nálunk ilyesmire?”¹⁷² Máskor azt olvassák, hogy Berlinben már magyar egyesület van. Keserű hangon fűzik hozzá, hogy soha sem hallottak arról, hogy külföldön élő csehek — az egy Varsót kivéve — egyesületekbe szervezkedtek volna. „Épen ezért nagy különbség is van köztünk és a magyarok között s még nagyobb lesz ezután, ha nem igyekszünk jobban.”¹⁷³ Eddig a csehek és magyarok hasonlóságáról hallottunk, most már különbség van közöttük. Mintha felismerték volna lassan, hogy a magyar fejlődésnek nem érnek a nyomába. De másrészt ez a különbségre hivatkozás is serkentő célzatú.

Nemcsak ilyen nagyobbszabású magyar kezdeményezések ragadják meg a figyelmüket. Minden utánzásra méltó apróság felkelti érdeklődésüket. Pesten például — az a hír járja — berlini mintájú kocsik fognak közlekedni. Prágában már régen beszélnek ilyesfajta vállalkozásról — „de csak beszélnek.”¹⁷⁴ Bécsben a magyaroknak külön kávéháza van, melyre magyarul is ki van írva: kávéház. A csehek

¹⁷¹ „Ještě větší počet našeho kmene žije v Prusích — a my ani o nich nevíme; ba ani o rodáky naše v Uhrích hrubě nepečujeme!!“ 1847. 240. l.

¹⁷² „Musíme se vyznati, že se nám nad míru líbí takové podniknutí maďarské, a s nevysohnou bolestí myslíme na vlastní netečnost ba nedbalost svou. Co jsou maďarské národní písně proti našemu milému, různobarevnému, prostomilému zpěvu národnému, a jak by svět naplnil se pochvalou naší, kdybychom se i my Čechové podobným způsobem šli ukázati jiným národům? Což se u nás nenajdou hlavy podnikavé k takovému činu?“ 1847, 268. l.

¹⁷³ „Proto však také jest velký rozdíl mezi námi a Maďary-bude čím dále ještě větší, nepřičinimeli se lépe.“ 1847, 332. l.

¹⁷⁴ 1846, 328. l.

miért nem próbálkoznak meg az ilyesmivel?¹⁷⁶ A példákat még szaporíthatnánk, azonban ennyi is elég annak bizonyítására, hogy Havlíček és környezete a magyar fejlődésre függesztette szemeit s igyekezett Csehországban is bevezetni mindazt, ami nálunk bevált s igyekezett a követésre méltó magyar vállalkozásokra minél szélesebb rétegek figyelmét felhívni. Hogy minden tervük nem valósul meg, ez egyáltalában nem csökkenti a magyar hatás jelentőségét.

De nem egyedül Havlíček állt magyar hatás alatt. A Slovo v čas o vlastenectvi, o češtině a o národu českoslovanském (Lipsko 1845.) c. röpirat szerzője, akiről csak annyit sejtünk, hogy pap volt,¹⁷⁶ szintén a magyarok példájára hivatkozik, mikor a cseh nyelv fejlesztésének és használatának alkotmányos biztosítását ajánlja nemzete figyelmébe. Ő sem mentes egészen a romantikus magyar-cseh összeméréstől, bár nála ez inkább retorikai fogás. Ha a magyaroknak, akiknek a nyelve pedig soha hivatalos, vagy tanítási nyelv nem volt s egyáltalában szegényes és műveletlen, sikerült most nyelvüket hivatalos nyelvvé tenni, miért ne sikerülhetne a cseheknek, hisz az ő nyelvük már a tizenötödik században hivatalos nyelv volt s olyan tökéletességi fokra emelkedett, hogy semmi más szomszéd nyelvvel össze nem hasonlítható.¹⁷⁷ A kiélezett ellentét igen hatásos. Az ismeretlen szerző különösen kiemeli a magyar nyelv harcát a német ellen. Különösen ebben — a német elleni harcban — legyen a magyar példa. Ennek kiemelésével rokonszenvet igyekszik kelteni a magyarság iránt: „A magyarok jól felfogták az őket megsemmisítővel fenyegető német nyelv túlkapásainak és betörésének lényegét. Ha tehát csak ezért karolták fel nemzetiségüket és a latin s a helyette uralkodni akaró német helyett nemzeti nyelvüket politikai és hivatalos nyelv méltóságára emelték, dicsérni kell őket. Ők emelték az első erős gátat és földhányást a német áradás és özönlés ellen, és megmutatták nekünk a lehetőségét annak és meggyőztek arról, hogy a mi cseh nyelvünk részére ugyanazokat a politikai és hivatali jogokat, melyekkel már annak idején rendelkezünk, s melyek most már az olaszoknak és a magyarnak is megvannak, mi is megszerezhetjük, sőt ennek a német fordulatnak

¹⁷⁶ 1847, 544. l.

¹⁷⁶ Heidler, i. m. 120—121. ll.

¹⁷⁷ „Povedloli se to Maďarům, jichžto řeč nikdy ouředni, nikdy ve školách nebyla, a sama v sobě chudá, nevzdělaná jest: tím více se to musí podařiti nám, an česká řeč již v patnáctém století v úřadech kvetla, a vzdělaní došla, že se ji v tom málo která jiná sousední řeč toho času vyrovnati může.“ Slovo v čas... 12. l.

megfékezésére ki is kell azokat vívnunk.¹⁷⁸ A Slovo v čas o vlastenectví szerzője nagyon jól meglátta a magyar példa valódi jelentőségét. Végeredményben Havliček ugyanígy látja a dolgokat s ilyen volt az a hatás is, mely Palackýt átjárta. Nem annyira egyes intézkedések, vagy kezdeményezések közvetlen hatása a fontos, mint inkább az a felügyelés, melyet az egész többévtizedes harc a nemzeti nyelv jogaiért és az alkotmányos szabadságért keltett. Ennek a nagyszerű nemzeti küzdelemnek a látványa magával sodorta a monarchia határain belül élő kisebb népeket.

Senkit sem ragadott el annyira ez a fejlődés, mint a már említett Fričet. Ő kétségkívül ismerte a kor reformeszméit, olvasta a Pesti Hírlapot s figyelemmel kísérte a magyar országgyűlés tárgyalásait. „A magyarok ellenségeink — írja — és talán azok is maradnak, erre igen gyakran magunk elég okot adtunk — de épen ezért szükséges lett volna őket figyelemmel kísérnünk és tanulnunk tőlük, hogyan lehetett volna és kellett volna idehaza mutatis mutandis eljárnunk!”¹⁷⁹ 1848-ban átjön Magyarországra, hogy itt egy kicsit tanulmányozza a levegőt, hogy tót barátaival találkozzék. Felkeresi régi ismerősét, Janko Kalinčjakot, aki egy pozsony környéki faluban tanít — tót diákokat magyarul a magyar történelemre. S itt, ebben a kis elemi iskolai tanteremben ébred a Csehországban és a Magyarországon uralkodó szellem lényeges különbségére: „Egy szempillantás alatt megértettem, hogy a hozzánk legközelebb eső országban egészen más szél fúj s elgondolkodva azt kérdeztem magamtól, mi lehetne belőlünk, ha tiszta cseh szellemmel nevelhetnénk fel egy-két nemzedéket? Azidő óta körülbelül nagyven év telt el s még milyen messze vagyunk a március előtti idők magyarjaitól!”¹⁸⁰

¹⁷⁸ „Maďari dobre presahání a vtírání němečiny, záhubou jim hrozící, nahlédli. Jestli tedy jen pro tu příčinu o svou národnost se zasadili, a místo latiny a její místo opanovati chtíci němečiny svou národní maďarskou řeč k důstojnosti politické i ouřední vyzdvihli, chváliti je musím. Oni první převnou hráz a taras proti německé záplavě a povodni vyštavili, a ukázali nám možnost, i přesvědčili nás o ní, že i my naši české řeči stejného politického i úředního práva, jaké jsme před časy měli, a jaké vlastina a nyní i maďarčina již má, vydobyti můžem, a k ubránění se toho násilného německého převratu vydobyti i musíme.“ U. o. 40—41. ll.

¹⁷⁹ „Jsou a zůstanou snad naši nepřátelé, k čemuž přečasto zbytečný podnět sami dáváme — ale právě proto třeba bylo všimati si jich a učiti se na jich jak bychom doma *mutatis mutandis* počínat si mohli a měli!“ Paměti II. 236—238. ll.

¹⁸⁰ „Pochopil jsem okamžitě, co za zcela jiný v nejbližší nám zemi vanul duch a zamysliv se tázal jsem sebe sama, co by z nás mohlo být, kdybychom ryzím českým duchem odkojit se směli jedno-druhé pokolení?! Od těch dob uplynulo skoro 40 let a jak daleko dosud zůstáváme za Maďary z doby predbřeznové!“ u. o. 372—373. ll.

A magyar nyelvnek törvényes és hivatalos nyelvvé emelése nemcsak Havličeket s a Slovo szerzőjét, hanem az általunk már ismert Kampeliket is lelkesítette. A hosszú magyar küzdelem sikere — ebből látjuk — igen széleskörű hatást váltott ki Csehországban. Kampelik a nyelvi küzdelemhez példát keresve, nemcsak a magyarokra, hanem más kis nemzetekre is hivatkozik. A legutóbbi magyar sikerekre való hivatkozás, minden megjegyzés nélkül, csak egy felkiáltójellel, kitűnő, döntő érv: itt már magyarázatra nincs is szükség: „És a legújabb időben kegyelmes kormányunk a magyar királyságban a lelkes magyar hazafiak kérésére a magyar nyelvet törvényes és hivatalos nyelvvé tette.”¹⁸¹

* * *

*

Amint a XVIII. század nyolevanes éveiben a cseh nemzet új életre ébredt, már ott találta maga mellett a korábban megindult versenytársat, a magyart. Adataink bizonyítják, hogy milyen nemes irigységet és utánzási vágyat keltett a magyarok nemzeti ébredése a csehekben. Abban a korban még az érintkezések is élénkebbek voltak a két nép között, a két közös nyelv tudása, a latiné és a németé, általánosabb volt. A nemzet vezetői mindkét országban még vagy arisztokraták, vagy összeköttetésben állnak velük, így a történelmi kutatás például a két nemzet tudósainak kölcsönös támogatásával indul meg. A két nép arisztokráciája nemcsak ismeri egymást, de ugyanabból a forrásból szerzi világnézetét és műveltségét. Mindkét fejlődés — amint láttuk — szinte közös terv szerint indul meg s szinte közös sikerei és közös akadályai vannak, 1825 és 1848 között Magyarországon a nemzeti nyelv és a nemzeti irodalom művelése mellett előtérbe kerül az alkotmányos politikai élet iránti érdeklődés s ezzel egyidejűleg a nyelv- és irodalomkultusz is intézményeskedik. Ezt a lépést is megtették utánunk a csehek, egy Magyarországon nevelkedett s itt a magyar felújulás élménye alatt a cseh nemzet vezetőjévé fejlődött férfiú, Palacký, útmutatásai nyomán. A közvetlen magyar-cseh érintkezések a harmincas-negyvenes években egyre jobban megritkúlnak, a két nép eltávolodik egymástól, vetélytársak, sőt ellenségek lesznek. Az előző évtizedekben tapasztalt fejlődésbeli párhuzamosságról többé nem beszélhetünk; a nagy lépésekkel haladó magyar reformkornak a

¹⁸¹ „A v nejnovějším čase naše milostivá vláda v království uherském na žádost Maďarů co vlastenců horlivých, maďarský jazyk za zákonní a úradní ustanovila!“ Kampelik: Obrana českého jazyka proti utrhačům a odpůrcům. V Praze 1847, 48—49. ll.

csehek nem tudnak a nyomába érni. A magyarság nemzeti küzdelmét most már bizonyos távlatból nézve fel kell ismerniök impozáns arányait, s fel is ébreszti csudálatukat és irígységüket. A magyar alkotmányos küzdelem részletei ugyan ismeretlenek maradnak a cseh közvélemény előtt, de a lenyűgöző nemzeti küzdelem hatása alól nem vonhatták ki magukat: Havličekre, Fričre, Kampelíkire s másokra kétségkívül hatott, de hatott az rajtuk keresztül az egész cseh népre. A magyar hatásnak talán nincsenek látható és mérhető eredményei, de adataink világosságánál kétségtelennek tetszik, hogy a cseh felújulás a magyar mozgalom nélkül — mely épen a legkiválóbbakra, Palackýra és Havličekre hatott legerősebben — nem vehetett volna oly nagy lendületet és nem ér el olyan eredményeket, mint amilyeneket a cseh nemzet története az 1849 utáni korszakban fel tud mutatni.

Sárkány Oszkár.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár